

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének extraterritoriális hatálya

Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Daka Marija

DAMSAAA.PTE

Konzulens: Dr. Mohay Ágoston, PhD

adjunktus

Nemzetközi-és Európajogi Tanszék

Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar

Tartalomjegyzék

1. Bevezető gondolatok	3
1.1 Az EJEE főbb jellegzetességei	5
1.2 Az EJEE hatálya.....	5
1.3 Az extraterritorialitás alapvető megítélése az EJEB gyakorlatában.....	7
1.4 Az EJEE által biztosított releváns jogok és szabadságok	8
1.5 A terület és a joghatóság definíciója	10
2. Extraterritorialitás az EJEB esetjogában: a joggyakorlat főbb vívmányai	12
2.1 A Banković és mások kontra Belgium és mások ügy (Banković-ügy).....	12
2.2 Kitekintés: az Öcalan, az Issa, a Pad és a Szaddám Husszein ügyek.....	19
2.3 Az Al-Skeini és Mások kontra Egyesült Királyság ügy.....	22
2.4 Rövid kitekintés az Al-Jedda kontra Egyesült Királyság ügyre.....	33
3. Véggövetkeztetések	34
3.1 Az EJEB jogfejlesztő gyakorlata, az „élőjog” koncepció	35
3.2. Az európai emberi jogok extraterritoriális védelme.....	37
Forrásjegyzék.....	40

1. Bevezető gondolatok

Iraki háború, arab tavasz, szíriai polgárháború. Látva e nemzetközi és nem nemzetközi (fegyveres) konfliktusokat és a hozzájuk kapcsolódó békefenntartást, és a terrorizmus elleni küzdelmet, amelyben európai államok hadtestei – pontosabban olyan Európa Tanács tagállamok hadtestei, akik az Emberi Jogok Európai Egyezményét (a továbbiakban: EJE, vagy Egyezmény) ratifikálták – is részese e fegyveres konfliktusoknak, felvetődik a kérdés, hogy azok a helyi civilek, akikkel szemben az említett hadegységek jogsértést követnek el, mennyiben hivatkozhatnak az Emberi Jogok Európai Egyezményére? Kötve vannak-e, és ha igen- milyen terjedelemben a „*rule of law*”-hoz az államok akkor is, amikor saját területükön kívül lépnek fel? Érdekes kérdésként merülhet fel a szokásjogból eredő emberi jogok extraterritoriális alkalmazása is.¹

Az extraterritoriális alkalmazás tehát nem jelent mást, mint azt, hogy az állítólagos jogsérelem pillanatában a jogsérelmet elszenvedő egyén fizikailag nem tartózkodik a tagállam földrajzi területén belül.² És mégis, annak ellenére, hogy az állítólagos sérelmet elszenvedő magánszemély a sérelem elszenvedésének pillanatában nem tartózkodik a sérelmet okozó állam területén, maga a sérelem valamilyen módon visszavezethető a jogsértő állam magatartására.³ Ugyanakkor nehezen megfogható fogalommal állunk szemben, a szóban forgó esetek széles skálája miatt nehezen lehet a fogalom nemzetközi jogi megítéléséről általános megállapításokat tenni.⁴

Természetesen tisztában vagyok vele, hogy az extraterritoriális alkalmazás nem az, amit az *interpretatio grammatica* előírányoz. A szó szerinti értelmezésbe az extraterritorialitás nehezen illeszthető be. Van olyan nézőpont is, amely az 1. cikk ilyen széles értelmezését egyenesen gyarmati klauzulának tartja.⁵ A nemzetközi közösség, a nemzetközi jog és az emberi jogok védelmét szükségessé tevő körülmények, helyzetek azonban változtak és változnak, és az a megfogalmazás, ami 1950-ben még teljesen megfelelőnek és logikusnak tűnt, manapság már részben tarthatatlanná vált. Vegyük például a Hirsi és mások kontra

¹ Da Costa, Karen.: The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties, Martinus Nijhoff Publishers, 2013, 4. o.

² Milanovic, Marko, Extraterritorial Application of Human Rights Treaties – Law, Principles, and Policy, Oxford Monographs in International Law, 2011, 8. o.

³ Szemesi Sándor: Joghatósági kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, Habilitációs tézisek 2014, 10. o.

<http://jog.unideb.hu/documents/habilitacio/szemesi-tezisek.pdf> (2014.10.28.)

⁴ Kamminga, Menno T.: Extraterritoriality, Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2012. 1.o

⁵ Da Costa, Karen (i.m. 11.o)

Olaszország ügyet. A Tripoliból Olaszországba tartó kilenc szomáliai és tizenhárom eritreai migránst szállító hajót az olasz hatóságok a Földközi-tengeren feltartóztatták, és visszaszállították Líbiába (az olasz állam és Líbia között érvényben lévő kétoldalú nemzetközi megállapodás alapján). A menekültek kérelemmel fordultak az EJEB-hez. Olaszország tagadta ugyan, hogy olasz fennhatóság alatt álltak volna a kérelmezők, de az EJEB kimondta, hogy a kérelmezők a Líbiába való visszaszállítás alkalmával folyamatos és kizárólagos *de jure* és *de facto* ellenőrzés alatt álltak az olasz hadihajókon.⁶

A gondolatmenet kiindulópontja tehát az, hogy kapcsolat áll fent egy tagállam és egy e tagállam nevében, annak határain kívül hatalmat gyakorló egyén között, aki felelőséggel tartozik az emberi jogok tiszteletben tartására a tagállam területén kívül. A nemzetközi felelősség fennállásához szükséges feltételeket a Nemzetközi Jogi Bizottság 2001. évi államfelelősségi szabályokról szóló végleges tervezete rögzíti.⁷ Ami a beszámíthatóságot (betudhatóságot) illeti, a tervezet 4-11. cikke rendelkezik arról, hogy mikor tudható be az államnak egy adott állami aktus. Röviden ide tartozik a törvényhozó, a végrehajtó, az igazságszolgáltató hatalmi ágak tevékenysége, méghozzá központi vagy helyi állami szervek tevékenysége egyaránt, hatáskör túllépése esetén is. Sőt, nem állami szervek vagy magánszemélyek tevékenysége is beszámítható lehet az államnak (6-11. cikk).⁸ Mennyiben jelenthet ezen, illetve hasonló személyek számára védelmet egy olyan egyezmény, amelyet az ellenük vélt vagy valós jogsértést elkövető békefenntartó hadtestek küldő államai magukra nézve kötelezőnek ismertek el? Az EJEE által biztosított jogok teljes skálája védelemben részesíthető? Eltérő-e jogok köre a saját területen belül érvényesíthetőkhöz képest? Hogyan illeszthető be az alapjogvédelem univerzális rezsimjébe az EJEE, mint regionális instrumentum? Milyen tendenciák olvashatók ki az EJEB joggyakorlatából?

Jelen tanulmány célja, hogy megkísérelje bemutatni az EJEE extraterritoriális hatályának kérdését, valamint az ahhoz kapcsolódó, nem teljességgel konzisztens EJEB joggyakorlatot, lehetséges alternatívákat vázolva az EJEE extraterritoriális hatályának jövőbeli értelmezésére.

⁶ Hirsi Jamaa and Others v. Italy (Application No.: 27765/09)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-109231> (2014.10.22) 9.-14.pont

<http://strasbourgobservers.com/2012/03/01/interception-at-sea-illegal-as-currently-practiced-hirsi-and-others-v-italy/> (2014.10.22)

⁷ E dokumentum nem nemzetközi szerződés, de az ENSZ Közgyűlése 2001-ben elfogadott határozatában a kodifikáció eredményét tudomásul vette, és az államok figyelmébe ajánlotta. Bruhács János: Nemzetközi Jog II. (Különös rész), Dialóg Campus Kiadó, 2010-2011, 175-176. o.

⁸ <http://www.ilsa.org/jessup/jessup06/basicmats2/DASR.pdf> (2014.10.27)

Tanulmányomban két jogesetet igyekszem részletesen elemezni, mert meglátásom szerint ezek nagyon jól szemléltetik az EJEB joggyakorlatának heterogenitását, valamint a joggyakorlat dinamikus fejlődését. Előzetesen szükségesnek látszik azonban áttekinteni az EJEE egyes főbb, a témakör szempontjából releváns sajátosságait.

1.1 Az EJEE főbb jellegzetességei

Az EJEE-t mint nemzetközi szerződést 1950. november 4-én írták alá, 1953. szeptemberében lépett hatályba. Az Európa Tanács 47 tagállama részese az EJEE-nek. Az EJEE alapján jött létre a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága, melynek mind a 47 EJEE aláíró a tagja. Az EJEE, mely az alapvető polgári és politikai jogok széles spektrumát biztosítja, regionális emberi jogi rezsimek létrehozó szerződés, így megemlíthető még az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye⁹ (ún. San José-i Nyilatkozat), valamint az Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartája.¹⁰

Az EJEE az EJEB szerint egy élő jogi instrumentum, „élő” karakterét a Bíróság jogértelmezéssel biztosítja, ugyanakkor az EJEE regionális meghatározottságával összefüggésben az EJEB a Banković és mások kontra Belgium és mások érvelésében kifejtette, hogy az EJEE-t nem azért „alkották”, hogy azt világszerte alkalmazni lehessen.¹¹ Ez a megállapítás különösen érdekesnek tűnhet az EJEE Al Skeini és mások kontra Egyesült Királyság ítélet fényében.

1.2 Az EJEE hatálya

Az EJEE hatályát az Egyezmény első cikke rögzíti (Kötelezettség az emberi jogok tiszteletben tartására), kimondva, hogy *„A Magas Szerződő Felek biztosítják a joghatóságuk alatt álló minden személy számára a jelen Egyezmény I. fejezetében meghatározott jogokat és szabadságokat.”*¹²

Ez az egy mondat megannyi nehézséget okozhat, hiszen egy kérelem elfogadhatóságának az (egyik) alapfeltétele, hogy az EJEE-ben biztosított valamely jog sérelme a tagállam joghatósága alatt történjen. Megemlítendő, hogy az 1. cikkben eredetileg a „területükön lévő

⁹ http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm (2014. 09.06.)

¹⁰ http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf (2014. 09.06.)

¹¹ Bankovic and others v Belgium and others, Application No.52207/99
http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-22099_80.pont

¹² Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről (a továbbiakban: EJEE)
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (2014. 08. 02)

minden személyre”¹³ kitétel szerepelt volna, ám az EJEE szövegébe végül a tágabb értelmezést lehetővé tevő, a joghatóság alatt állására utaló kifejezés került, ahogy erre a Banković-ügyben az EJEB maga is utalt a *travaux préparatoires* alapján (az ítélet 19-21. pontjában). A két megfogalmazás nem jelentheti ugyanazt, ha így lenne, a megszövegezők nem tulajdonítottak volna jelentőséget a kifejezés megváltoztatásának.¹⁴

Az, hogy az adott EJEE-tagállam joghatósággal rendelkezzen, egy olyan absztrakt küszöb, amely *conditio sine qua non* a Bíróság további eljárásához. Állami joghatóság nélkül az egyéneknek nincsenek érvényesíthető emberi jogaik a nevezett állammal szemben, és az államnak nincsenek emberi jogi kötelezettségei az egyénnel szemben. Ez a viszony az alany és a hatóság között jól szemlélteti a jogosult és a kötelezett között fennálló korrelációt. Ahhoz, hogy a joghatóság feltétele fennálljon, az állami ellenőrzésnek hatékonynak, normatívnak és átfogónak kell lennie.¹⁵

Az 1. cikkben foglalt absztrakt küszöböt az EJEB az esetek nagy többségében vélelmezi: egy holland kérelmező által Hollandiában állítólagosan elszenvedett jogsérelem esetén a Bíróság külön bizonyítás nélkül vélelmezi, hogy a jogsérelemre Hollandia joghatóságán belül került sor. Az olyan ügyekben – mint amilyeneket magam is megkísérek elemezni – a joghatóságot a körülményekre történő utalással bizonyítani kell. Ha az 1. cikkben foglalt feltétel mellett az EJEB által támasztott többi, a kérelem elfogadhatóságára vonatkozó feltétel is teljesül, akkor ennek következménye az EJEE által biztosított jog állítólagos megsértésének érdemben történő vizsgálata.

Megemlítendő, hogy az 1. cikket kiegészítve az EJEE 56. cikke lehetőséget teremt arra, hogy adott tagállam a kötelező hatály elismerése alkalmával, illetve azt követően magára nézve kötelezettséget vállaljon az Egyezményben foglalt jogok és szabadságok tiszteletben tartására

¹³ Kempees, Peter: A systematic guide to the case-law of the European Court of Human Rights (Volume I.) Martinus Nijhoff Publishers, 1996, 3. o.

¹⁴ Lawson, Rick: Life after Bankovic: On the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights. In: Commans, Fons- Kamminga, Menno T. (eds.): Extraterritorial Application of Human Rights Treaties. Intersentia, 2004, 88. o. Egyetérőleg idézi: Szemesi Sándor: Joghatósági kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában. Habilitációs tézisek, 2014, 11. o.
<http://jog.unideb.hu/documents/habilitacio/szemesi-tezisek.pdf> (2014.10.01)

¹⁵ Besson, Samantha: The Extraterritoriality of the European Convention on Human Rights: Why Human Rights Depend on Jurisdiction and What Jurisdiction Amounts to. Leiden Journal of International Law vol. 25, 2012/4, 857-884. o.
<http://journals.cambridge.org/action/displayFulltext?type=6&fid=8728575&jid=LJL&volumeId=25&issueId=04&aid=8728574&bodyId=&membershipNumber=&societyETOCSession=&fulltextType=RA&fileId=S0922156512000489> (2014.10.23)

minden olyan területen, amely terület nemzetközi kapcsolataiért felelősséget vállal.¹⁶ Fontos szem előtt tartani, hogy az Egyezmény eredendően regionális jellegű, amit a részes államok „jogi terében” (*espace juridique*) kell alkalmazni.¹⁷

Az EJEE 15. cikke rendelkezik az Egyezmény hatályának felfüggesztéséről szükséghelyzet esetén, rögzítve, hogy ilyen esetekben az EJEE-ben vállalt valamely kötelezettségről le lehet mondani a szükség által megkívánt mértékben.¹⁸ Ez azt jelentené, hogy az EJEE megszövegezői az Egyezményt nem csak békeidőben történő alkalmazásra szántak (szem előtt tartva a második világháború borzalmait), vagy a háborús helyzetben felmerült jogsértések túl érzékeny terrénum az EJEE számára, és e jogsértések feloldását a nemzetközi humanitárius jogra bízák?

1.3 Az extraterritorialitás alapvető megítélése az EJEB gyakorlatában

Az extraterritoriális hatály kérdésköre, azaz, hogy az EJEE 1. cikkében foglalt *joghatóságon belül* kitételt hogyan is kell értelmezni, az EJEB előtt először a Loizidou kontra Törökország ügyben merült fel. Az ügy rövid tényállása a következő: Titina Loizidou észak-ciprusi földterület-tulajdonos volt, akinek azonban 1974-től a török megszállás következményeként a saját földterületéhez nem volt hozzáférése, valamint nem élvezhette annak javait.

Loizidou keresetet nyújtott be Törökország ellen, kártérítést követelve a fenti állítólagos jogsérelem miatt. Törökország azonban tagadta, hogy felelős lenne, érvelésében arra támaszkodott, hogy a kereset címzettje az Észak-ciprusi Török Köztársaság, tehát egy másik (szakadár) állam. Az EJEB ezen érvelést elutasította¹⁹, arra hivatkozva, hogy noha az EJEE 1. cikke az Egyezmény hatályát rögzíti, ez nem azt jelenti, hogy e hatály a szerződő államok földrajzi kiterjedését foglalja magába „csupán”. Szem előtt tartva az EJEE célját és rendeltetését előfordulhat, hogy a tagállamok EJEE-ből fakadó kötelezettségei fennállnak jogszerű vagy jogellenes hadműveletek következményeként ott is, ahol a Magas Szerződő Fél (hatékony) ellenőrzést gyakorol saját tényleges, földrajzi államhatárain kívül. Az EJEB ezen érvelésében találhatók meg az EJEE extraterritorialitásának gyökerei, hiszen a Bíróság további érvelésében kifejtette, hogy az a tény, hogy egy EJEE Szerződő Fél hatékony ellenőrzést gyakorol egy adott terület felett, önmagában megalapozza az EJEE-ben foglalt

¹⁶ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (2014.08.02)

¹⁷ Szemesi Sándor (i.m.) 11. o.

<http://jog.unideb.hu/documents/habilitacio/szemesi-tezisek.pdf> (2014.10.28)

¹⁸ http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (2014.08.02)

¹⁹ Loizidou v. Turkey (Application No.: 15318/89), 62.pont

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57920> (2014.10.10),

kötelezettségek tiszteletben tartásának szükségességét.²⁰ Ebből jól látható az is, hogy az EJEB nem támasztott további feltételt a hatalomgyakorlást illetően, tehát a jogellenes (mint például az Észak-ciprusi Török Köztársaság esetében) és a jogszerű hatalomgyakorlás is a hatalomgyakorlás fogalma alá szubszumálható joghatósági szempontból.

Az EJEB a Loizidou-ítéletben foglaltakat lényegében megismételte a Kalogeropoulou és mások kontra Görögország és Németország ügyben.²¹

Általánosságban véve elmondható, hogy a Ciprus török okkupációjával kapcsolatos esetjog nem képezi annyira vita tárgyát, mert ezekben az ügyekben tulajdonképpen a joghatósággal rendelkező tagállam kijelölése volt a kérdés, az EJEE jogi terén (*espace juridique*) belül. Ennek a joggyakorlatnak az analógiáját alkalmazta az EJEB az Európa Tanács jogi terén kívüli esetekre.²² Megjegyzendő még az is, hogy ezekben az esetekben az EJEB emberi jogérvényesítést vizsgált, tehát nem tagadta meg a kérelmek befogadhatóságát arra hivatkozva, hogy a nemzetközi humanitárius jogra tartoznak.

1.4 Az EJEE által biztosított releváns jogok és szabadságok

Az EJEE a polgári és politikai jogok széles skáláját biztosítja, a magam részéről azonban csak azokra szeretnék kitérni, amelyek az általam vizsgált ügyekben relevánsak voltak.

A 2. cikk az élethez való jogot deklarálva kimondja az alábbiakat:

„1. A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.

2. Az élettől való megfosztást nem lehet e Cikk megsértéseként elkövetettnek tekinteni akkor, ha az a feltétlenül szükségesnél nem nagyobb erőszak alkalmazásából ered:

- a) személyek jogtalan erőszakkal szembeni védelme érdekében;*
- b) törvényes letartóztatás foganatosítása vagy a törvényesen fogva tartott személy szökésének megakadályozása érdekében;*
- c) zavargás vagy felkelés elfojtása céljából törvényesen tett intézkedés esetén.”*

²⁰ Loizidou v. Turkey, 62.pont

²¹ Kalogeropoulou and others v. Greece and Germany, Application No.:59021/00
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-23539> (2014.10.10)

²² Lord Dyson, Master of the Rolls, The extraterritorial application of the European Convention on Human Rights: Now on firmer footing, but is it a sound one? For Essex University, 30 January 2014 6.o

Az Egyezmény 3. cikke a kínzás tilalmát rögzítve kimondja:

„Senkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.”

A 10. cikkben rögzített véleménynyilvánítás szabadsága értelmében:

„1. Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárookra tekintet nélkül és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgóképfelvételek működését engedélyezéshez kössék.

2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vetendő alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”

A 13. cikkben foglalt hatékony jogorvoslathoz való jog azt jelenti, hogy:

„Bármelynek, akinek a jelen Egyezményben meghatározott jogait és szabadságait megsértették, joga van ahhoz, hogy a hazai hatóság előtt a jogsérelem hatékony orvoslását kérje az esetben is, ha e jogokat hivatalos minőségben eljáró személyek sértették meg.”²³

Meglátásom szerint az EJEE-ben rögzített minden egyes jog extraterritoriális érvényesülése utópisztikus és ellentmond a relatív hatály elvének, azonban a fentebb említett élethez való jog „első az egyenlők között”. E jog extraterritoriális érvényesülése és biztosítása alapvető fontosságú annak érdekében, hogy ne keletkezhessen jogi és jogvédelmi vákuum.

Persze az én véleményemtől eltérő – és jobban alátámasztott – vélemények is léteznek. A szakirodalomban egyesek az emberi jogok univerzalizására hivatkoznak, ebben a

²³ EJEE

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf (2014.08.02)

megközelítésben tehát nem tesznek különbséget például a kínzás tilalma, az embertelen és megalázó bánásmód vagy valamely más jogsérelem védelmének a szükségessége között.²⁴

1.5 A terület és a joghatóság definíciója

Az általam vizsgált ügyek elemzése során elengedhetetlen volt tisztázni néhány alapvető fogalmat, amelyeket a következőkben mutatok be.

A nemzetközi jog alapfeltétele a szuverén államok létezése. Az állam a szuverenitás forrása, ami kifejezi belső és külső viszonyokban is az állam, mint jogi személy szupremáciáját.²⁵ A szuverenitásának pedig az alapfeltétele, a földrajzi kiterjedés, a joghatóság pedig feltételezi az állam hatalmát e területen élő egyének fölött. A joghatóság területi kiterjedésként való jellemzése magyarázható a történeti előzményekkel, valamennyi nemzetközi dokumentumot a második világháború után szövegeztek meg, ahol a joghatóság eszköz volt az államok számára, ahhoz hogy hatáskört kreáljanak²⁶ saját maguk számára. Saját meglátásom szerint a joghatóság elsősorban területi kiterjedése azért is logikus, mert a tudomány és a technika akkori állására tekintettel ez volt a legjellemzőbb.

A fentiekből kitűnik, hogy az egyén vagy egy joghatóságon belül vagy pedig kívül tartózkodik, logikusan harmadik lehetőség nincs. *Tertium non datur*.

Miből következtethetünk egy állam joghatóságának a létezésére?

A joghatóságot elsősorban az adott terület feletti ellenőrzés alapozza meg. Extraterritoriális viszonyok között az EJEB joggyakorlata ezt az effektív ellenőrzéssel azonosítja. Extraterritoriálisan a jogszerű hatalom gyakorlása történhet felhívásra is, jogellenesen pedig az adott állam hozzájárulása nélküli okkupáció, katonai beavatkozás által.

Másodsorban a személyi ellenőrzés is megalapozhatja a joghatóságot. Az EJEB joggyakorlatában erre is találunk példát, ha az "állam-ügynök" elméletre gondolunk. Ebben az esetben is a hatalomgyakorlás lehet jogszerű, mint például a külföldön eljáró diplomaták és konzulok esetén, jogellenes pedig katonai ügynökök eljárása esetén. A joghatóság

²⁴ Milanovic, Marko (i.m.) 6.o

²⁵ Shaw, Malcolm N.: International Law, Sixth edition, Oxford University Press, 2006 487.o

²⁶ Lord Dyson, (i.m.) 3.o

fennállásának fenti két példáját elsősorban együttesen célszerű szemlélni, nem pedig egymás alternatívájaként.²⁷

²⁷ Besson, Samantha (i.m.) 857-884

2. Extraterritorialitás az EJEB esetjogában: a joggyakorlat főbb vívmányai

2.1 A Banković és mások kontra Belgium és mások ügy (Banković-ügy)

2.1.1 A kérelmezők és az alperesek

A kérelmezők a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság (JSZK) hat állampolgára, Vlastimir és Borka Banković saját és elhunyt lányuk nevében, Živana Stojanović saját és elhunyt fia nevében, Mirjana Stoimenovski saját és elhunyt fia nevében, Dragana Joksimović saját és elhunyt házastársa nevében, Dragan Suković saját nevében. Az alperesek azon NATO tagállamok amelyek, egyben az EJEE részesei is voltak, azaz az Egyesült Államok és Kanada kivételével, Belgium, a Cseh Köztársaság, Dánia, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Izland, Olaszország, Luxembourg, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Spanyolország, Törökország és az Egyesült Királyság. Fontos kiemelni, hogy a légitámadások idején a JSZK nem volt az EJEE részes állama.

2.1.2 Releváns tények

Jugoszlávia felbomlását követően a szerb-koszovói konfliktus a Jugoszlávia elleni légitámadásokban kulminált 1999. március 24-től egészen június 9-ig

A NATO tagállamok légitámadásokat mértek több JSZK-beli hadi és polgári célpontra, mint például a Szerb Rádió és Televízió (RTS) épületére, aminek következtében életüket veszítették a kérelmezők, illetve a hozzátartozóik. (Kivéve a hatodik kérelmezőt, aki megsebesült.)

2.1.3 Más nemzetközi fórumok előtti eljárások

A JSZK az ENSZ Nemzetközi Bírósághoz (NB) fordult 1999. április 26-án ideiglenes intézkedések elrendelését kérelmezve (a Bíróság Statútumának 73. cikkére hivatkozva), a NB azonban joghatóság hiányára hivatkozva elutasította a kérelmet.

A 2000 júniusában felállított bizottság, mely a szövetséges fegyveres erők műveleteit volt hivatott felülvizsgálni, jelentésében nem javasolta a Volt Jugoszlávia Nemzetközi Büntetőtörvényszék (ICTY) eljárását az ügyben.

2.1.4 Releváns joganyag

A Banković-ügy tárgyalása során a következő jogi dokumentumokat kell figyelembe venni.

ad a) Az Észak-atlanti szerződés, mely létrehozta az Észak-atlanti szövetséget (NATO) deklarálja, hogy a vitarendezés során „a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság ne kerüljön veszélybe (...)”²⁸

ad b) Bécsi egyezmény a szerződések jogáról²⁹ (1969): az egyezmény rendelkezései az értelmezései szabályokhoz, valamint a *travaux préparatoires* értékeléséhez nyújtanak segítséget.

ad c) Maga az EJEE szövege is releváns a területi hatály értelmezésével kapcsolatban. Az eredetileg felmerült „*területükön*” kitétel helyett a jelenleg is hatályos „*joghatóságuk alatt*” fogalom szerepel az 1. cikk szövegében (lásd fent). A tagállamok körében ez nem vált további viták tárgyává (Belgium fűzött ugyan a rendelkezéshez fenntartást), hiszen az extraterritoriális hatály kérdése hatvan évvel ezelőtt meg sem fogalmazódott.³⁰

ad d) Az Emberi Jogok és Kötelezettségek Amerikai Nyilatkozata³¹

A kérelmezők hivatkoztak a Coard kontra Egyesült Államok ügyre (1990)³², melyben az Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága elismerte, hogy bizonyos körülmények között elképzelhető, hogy valamely tagállam extraterritoriálisan járjon el, biztosítva meghatározott egyének jogait az adott állam határain kívül is.

ad e) A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény³³ kimondja, hogy a „*Magas Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy minden körülmények között tiszteletben tartják és tiszteletben tartatják a jelen Egyezményt.*”³⁴

2.1.5 A panaszok

²⁸ http://www.nato.int/cps/fr/SID-10BA3FFE-07A2B68E/natolive/official_texts_17120.htm?blnSublanguage=true&selectedLocale=hu&submit=select (2014.08.20)

²⁹ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=98700012.TVR (2014.08.20)

³⁰ Az EJEE megszövegezéséről bővebben Kempees, Peter: A systematic guide to the case-law of the European Court of Human Rights (Volume I.) Martinus Nijhoff Publishers, 1996, 1. o.

³¹ <http://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic2.american%20Declaration.htm> (2014.08.20)

³² Case 10.951, Coard et al v. United States (1999)

<https://www.cidh.oas.org/annualrep/99eng/Merits/UnitedStates10.951.htm> (2014.08.20)

³³ http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/5C904372-DB17-495F-8C80-4A027DA7F81E/0/GENF3_hu.pdf (2014.08.20.)

A kérelmezők beadványaikban a következő cikkek (állítólagos) megsértésére hivatkoztak: 2. cikk (élethez való jog), 10. cikk (véleménynyilvánítás szabadsága) 13. cikk (hatékony jogorvoslathoz való jog).

2.1.6 A kérelem elfogadhatósága

A kérelem vizsgálata során elsősorban arra a kérdésre kellett választ adni, hogy az alperes NATO-tagállamok a légicsapások végrehajtása során saját joghatóságukon belül cselekedtek-e.

A kérelmezők szerint a kérdésre igenlő válasz adható, hivatkozva a *ratione loci* értelmezésre. *Ratione loci* a joghatóságot maga a földrajzi fekvés határozza meg, azaz a felek ugyan nem tartoznak adott joghatóság alá, de a meghatározott helyen fekvő dolog, ingatlan, vagy szerződéskötés helye megalapozza a kapcsolatot az adott joghatósággal.³⁵ A joghatóság megalapozásául a kérelmezők hivatkoztak az ún. effektív ellenőrzés követelményre, amely követelményt az EJEE a már említett Loizidou-ügyben fejtette ki.

A kérelmezők úgy érveltek, hogy az EJEE 1. cikke a tizenhét alperes Magas Szerződő Félre egy pozitív, tevőleges kötelezettséget telepít a joghatóság gyakorlása során, amely kötelezettség arányos volt az általuk gyakorolt hatalommal a légitámadások végrehajtása alkalmával, ezért felelősnek tartották őket az EJEE 2. cikkének és az EJEE 13. cikkének megsértéséért.

A pozitív kötelezettséggel összefüggésben megjegyezendő, hogy azt az EJB joggyakorlatában dolgozta ki, mi több az extraterritoriális pozitív kötelezettséget is megállapította az Isaak kontra Törökország ügyben.³⁶ A pozitív kötelezettség a tagállamokra azt a tevőleges feladatot telepíti, hogy meghatározott körülmények fennállása esetén az EJEE 2. cikkében foglalt élethez való jog védelme érdekében hatóságaiknak megelőző intézkedéseket kell tenniük az egyének életének védelme érdekében.³⁷

A NATO-tagállamok beadványaikban elsőként vitatták a kérelem elfogadhatóságát *rationae personae* vitatták, ezen túlmenően hivatkoztak az ún. Monetary Gold elvre is. Ez egy általános államfelelősségi elv, amiből levezethető az alperes államok érvelése: a Nemzetközi Bíróság ítéleteiben többször hivatkozott arra, hogy érdemben nem bírálhat el olyan ügyet,

³⁵ <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/R/Rationeloci.aspx> (2014.09.06.)

³⁶ Maria Isaak and others v Turkey Application No.: 44587/98
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-77533> (2014.10.17.)

³⁷ Maria Isaak and others v Turkey

amely meghatározott államok nemzetközi felelősségét érinti, mert ennek előfeltétele az adott állam cselekményeinek a vizsgálata, ehhez pedig az adott állam nem járult hozzá.³⁸ Franciaország úgy érvelt, hogy az államok nem önálló, szuverén állam minőségükben, hanem mint a NATO nemzetközi szervezet tagállama jártak el, ebből kifolyólag nem is tarthatók felelősnek.

2.1.7 Rövid kitekintés a nemzetközi szervezetek felelősségét megalapozó jogsértésekre

A Banković-ügy kapcsán felmerült a nemzetközi szervezetek által hozott határozatokkal szembeni EJEE-hez fordulás lehetősége. Általánosan az EJEB joggyakorlatában két különböző álláspont uralkodik. Az első szerint, a kérelmek az EJEE-vel *rationae personae* összeegyeztethetlenek ha az EJEE tagállam nem közvetlenül érintett, mert főszabályként a nemzetközi szervezetek döntései nem tudhatók be e szervezetek tagállamainak. A másik álláspont szerint az EJEE-tagállam felelősséggel tartozik azokért az aktusokért amiket a nemzetközi szervezeti tagságból felmerülő nemzetközi kötelezettségeinek való megfelelés érdekében hoz meg.³⁹

A nemzetközi szervezetek felelősségének a kérdésköréről egyébként a Nemzetközi Jogi Bizottság 2011-ben tervezetet készített, amelyből szerződés (legalábbis egyelőre) nem született.⁴⁰ Az EJEB gyakorlatában a nemzetközi szervezetek felelőssége kapcsán elsősorban a Behrami és Saramati ügyek relevánsak.

A Behrami ügy rövid tényállása a következő, Agir Behrami albán koszovói lakos, két elhunyt fia nevében fordult keresettel az EJEB-hez, mert kiskorú fiai játék közben Mitrovićához közel (Koszovó szerb lakta része) fel nem robbant bombákat találtak. Az egyik gyermek a bombát feldobva aktiválta azt és a robbanó bomba halálra sebesítette Gadaf Behramit, a másik gyermek pedig súlyos sérüléseket szenvedett. Ezeket a bombákat a NATO-haderő használta az 1999.évi JSZK elleni légitámadások alkalmával.⁴¹ A kérelmezők beadványaikban azzal vádolták Franciaországot, hogy a francia KFOR katonák mulasztották el a biztonsági intézkedések megtételét (bomba hatástalanítása, a hely elkerítése, stb.) és megsértették az EJEE 2.cikkében foglalt élethez való jogot. Franciaország a következő okokból tagadta a

³⁸ Crawford, James: The International Law Commission's Articles on State Responsibility, introduction, Texts and Commentaries, United Nations International Law Commission, 2002

³⁹ Czech, Philip: Widening the Scope of Application? The European Court of Human Rights' Case-Law on Article 7 ECHR and Retroactive Criminal Liability, European Yearbook on Human Rights, OSCE, 2010, 200.o

⁴⁰ http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_11_2011.pdf (2014.10.17.)

⁴¹ Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway (Application No.: 71412/01, 78166/01), 5-7. pont <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-80830> (2014.11.13.)

kérelem elfogadhatóságát; elsősorban vitatta az EJEB joghatóságát⁴² *rationae personae* és *ratione loci*. Két okból is tagadta tehát a joghatóság meglétét, elsőként tagadta, hogy a joghatósága alatt történt volna a szörnyű baleset, másodsorban az állítólagos jogsérelmek nem Franciaországnak, mint szuverén államnak, hanem az NATO-nak, illetve az ENSZ-nek voltak betudhatók, hivatkozott továbbá az ún. Monetary Gold elvre is, aminek értelmében más NATO-tagállamokat is be kellett volna perelni.⁴³

A szintén koszovói albán Ruzdhi Saramati kifogásolta a vele szemben lefolytatott büntetőeljárás keretén belül a személyi szabadságtól való jogtalan megfosztás és hatékony jogorvoslat hiányára hivatkozott Norvégiával szemben. A letartóztatási parancsot ugyanis a KFOR norvég parancsnoka adta ki és hosszabbította meg az elsőfokú ítélet meghozataláig. (Később Saramatit átadták az UNMIK-nak, valamint a koszovói Legfelsőbb Bíróság új eljárást kezdeményezett). Norvégia – a francia érveléshez hasonlóan – elutasította az állítólagos jogsérelmekért való felelősséget, hivatkozva arra, hogy a norvég parancsnoknak – állítása szerint – semmilyen döntési jogosultsága nem volt letartóztatási parancssal kapcsolatban, ellentétben a NATO-val.⁴⁴ A szakirodalomban sokat vitatott ítéletében az EJEB azt állapította meg, hogy sem Franciaország, sem Norvégia nem felelős az említett emberi jogi jogsérelmekért: a francia és norvég KFOR ill. UNMIK döntéshozók valójában az ENSZ-nek betudható mulasztásokat követtek el, az ENSZ felett azonban az EJEB-ben nincs joghatósága, ezért elfogadta a felhozott pergátló kifogást.⁴⁵ Ez felveti annak kérdést, hogy a ENSZ ill. a NATO, vagy más szervezetek tagállamai mennyiben vagy milyen feltételek mellett viselik a felelősséget a szervezet döntéseiért, aktusaiért – e kérdés vizsgálata önálló kutatás tárgya lehet, és meghaladja jelen dolgozat kereteit.⁴⁶

2.1.8 A Banković-ügyben hozott határozat

Visszatérve a Banković-ügyre, az EJEB szerint a felperesek által hivatkozott, az EJEE első cikkéből állítólagosan kiolvasható pozitív kötelezettség nem helytálló, mert az EJEE-ben biztosított jogokat és kötelezettségeket nem lehet megbontani és megosztani különböző extraterritoriális körülményekhez igazodóan.

⁴³ Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway 67-68. pont

⁴⁴ Behrami and Behrami v. France and Saramati v. France, Germany and Norway 68-85. pont

⁴⁵ Kende Tamás, Nagy Boldizsár, Sonnevend Pál, Valki László: Nemzetközi jog, Complex, 2014, 186. o.

⁴⁶ Ehhez kapcsolódóan figyelemre méltó az EJEB arra vonatkozó gyakorlata is, hogy az Európai Unió tagállamainak felelőssége hogyan alakul az uniós jog végrehajtása kapcsán: lásd többek között a Matthews v. The United Kingdom (Application no. 24833/94), a Cantoni v. France (Application no. 17862/91) és Bosphorus Airways v. Ireland (Application no. 45036/98) ügyeket.

Az elmondottakkal kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a NATO valóban az ellenőrzése alatt tartotta-e a JSZK légterét. A kérelmezők – nyilvánvalóan – úgy tartották, hogy a kérdésre igenlő válasz adható, hivatkozva a Bíróság esetjogára, konkrétan a (már említett) Issa és mások kontra Törökország ügyre, ahol az EJEK egyértelművé tette, hogy interpretációja szerint a fogvatartás és a letartóztatás a hatalomgyakorlás klasszikus megnyilvánulásaként fogható fel. Ezen túlmenően a kérelmezők a NATO légitámadásokat Észak-Ciprus török megszállásához hasonlították (Loizidou-ügy); ami pedig a végrehajtott intézkedések (t.i. a légitámadások) természetét illeti, a kérelmezők azt a Soering-ügyhöz hasonlították, melyben a végrehajtott intézkedések szintén nem a tagállam területén történtek, és amelyek kapcsán az EJEK elismerte az extraterritoriális hatályt.⁴⁷

A tizenhét NATO tagállam kormánya beadványaikban kifejtették, hogy a légicsapások a JSZK légterének mindössze nagyon szűk ellenőrzését jelentették, és maga az EJEK is hasonlóan érvelt.

A Bíróság úgy találta, hogy a kérelmezők és alperesek közötti kapcsolat nem esik az EJEK 1. cikkében megfogalmazott „*joghatóságuk alatt*” kitétel alá. E kitétel értelmezése során elsősorban az *interpretatio grammatica* a mérvadó, tehát eredendően a joghatóság földrajzi kiterjedése vehető alapul. Tehát a Szerződő Tagállam határain kívül foganatosított letartóztatás az adott egyén feletti olyan tényleges hatalmat jelenti, amely esetében igen, az EJEK 1.cikkében meghatározott *joghatóságuk alatt* kitétel megvalósul. Ezzel szemben a JSZK elleni légicsapások, és azon belül is a RTS székház bombázása, úgy tűnik nem szolgáltatott elegendő jogalapot ahhoz, hogy azt a joghatóság alattinak lehessen tekinteni. A Bíróság vizsgálta, hogy a kérelmezők jogosultak-e a kérelem benyújtására, és arra a következtetésre jutott, hogy az 1. cikkben rögzített pozitív kötelezettséget nem lehet tetszés szerint megosztani és átszabni.⁴⁸

A Bíróság nem tagadta, hogy a joghatóságnak létezik extraterritoriális dimenziója is, de ez csak kivételesen (pl. diplomáciai és konzuli kapcsolatok) és nagyon ritka esetekben elismert, és a szóban forgó ügyben nem talált ilyen kivételes okot, amely megalapozná az extraterritoriális dimenziót létjogosultságát.

⁴⁷ Soering v. United Kingdom, Application No.: (14038/88)
http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57619_86.pont (2014.10.17)

⁴⁸ Bankovic and others v. Belgium and others, 75.pont

Az EJEB foglalkozott az extraterritoriális aktusokkal⁴⁹ amelyek létrehozzák a joghatósági kapcsolatot, leszögezve, hogy erre csak kivételes esetekben (mint például a Loizidou-ügyben) kerülhet sor. Az EJEB említést tett a Drozd és Janousek ügyről⁵⁰ is, amikor az állami felelősség feltételeit vizsgálta.

Az EJEB hangsúlyozta továbbá az alperesek képviselőjében eljáró kormányok álláspontját, miszerint “ha az EJEE megszövegezői az Egyezményt extraterritoriális hatállyal kívánták volna felruházni, akkor az 1949-es Genfi Egyezményekhez hasonló megszövegezést választottak volna.”⁵¹ A Bíróság az EJEE-t az alapjogvédelem regionális eszközének nevezve, kifejtette, hogy a JSZK “nyilvánvalóan nem esik e jogi térbe”, és elutasította a kérelmet.

Az EJEE ilyen állásfoglalását a szakirodalomban sokan vitatták és vitatják mind a mai napig. Hogy mi állhat e gondolatmenet háttérében? Több alternatíva is elképzelhető, éspedig a következők. Elképzelhető, hogy az EJEB akkoriban (2002) nem akart állást foglalni politikailag kényes kérdésekben elképzelhető az is, hogy a Bíróság próbálta kikerülni a politikailag determináló tagállamokkal szembeni elmarasztaló ítélet meghozatalát, különös tekintettel arra, hogy a Bíróság egyre nehezebben birkózott meg az ügyek nagy számával. Végül az is elképzelhető, hogy az EJEB önmaga szerepvállalására másként tekintett, ez utóbbi érv helytállónak tűnhet különösen Luzius Wildhaber 2002. január 31-én adott beszéde ismeretében. Az EJEB akkori elnöke beszédében kifejtette, hogy a terrorizmus elleni harc alapvető fontosságú a modern világban, a terrorizmus két olyan alapvető problémát érint, amire az emberi jogoknak reagálniuk kell. Elsősorban közvetlenül támadja a demokráciát valamint a jog uralmát, mint az EJEE két központi pillérét. E transznacionális jelenség ellen valamennyi lehetséges eszközzel harcolni kell, *de* az EJEE nem e harc eszköze⁵²: nem az EJEE égisze alatt találhatók meg a védelemhez szükséges eszközök, sokkal inkább a nemzetközi humanitárius jogban.⁵³

Wildhaber elnök beszédében *expressis verbis* szólt a Banković-ügyről, kifejtve, hogy az RTS-bombázások nem teremtettek elegendő kapcsolatot ahhoz, hogy az a Loizidou-ügyben

⁴⁹ Erről bővebben: Milanovic, Marko (i.m.)

⁵⁰ Drozd and Janousek v. France and Spain (Application No: 12747/87)
http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57774_91-94.pont (2014.10.23)

⁵¹ Bankovic and others v. Belgium and others, 75.pont

⁵² EJEE http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2002_ENG.pdf (2014.10.02)

⁵³ EJEE http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2001_ENG.pdf (2014.10.02)

kifejtett effektív ellenőrzés mércéjének megfelelően. E kapcsolat hiánya miatt az elhunyt személyek és hozzátartozóik nem tartoznak az EJEE 1. cikkébe foglalt joghatóság alá.

Az EJEE extraterritoriális hatályának elismerése csak kivételes, az ehhez szükséges feltétel például egy meghatározott terület feletti effektív ellenőrzés megléte. Alapjában véve az EJEE regionális egyezmény, és „fel kell ismernünk, hogy az EJEE soha nem szándékozta megoldani a földkerekség összes problémáját.”⁵⁴

2.2 Kitekintés: az Öcalan, az Issa, a Pad és a Szaddám Husszeín ügyek

A Banković-ügyben született határozatot követően az EJEB joggyakorlatában az extraterritoriális hatály kérdésében az Öcalan kontra Törökország ügy mindenképpen említésre méltó. Röviden összefoglalva a tényeket, Abdullah Öcalan a PKK (Kurd Munkáspárt) politikai párt vezetője volt, akit a török biztonsági erők letartóztattak Kenyában, a nairobi repülőtér felszálló járatán. (A kenyai külügyminiszter korábban arról tájékoztatta, hogy szabadon elhagyhatja az országot Hollandia irányában.) Öcalan úr a beadványában több, az EJEE által biztosított jog megsértését is állította, mint például az élethez való jog, a hatékony jogorvoslathoz való jog, a szabadsághoz és biztonsághoz való jog⁵⁵, stb., de mindezen jogséremlmek érdemi vizsgálatának az előfeltétele az volt, hogy a Bíróság döntsön arról, hogy a letartóztatás pillanatában Abdullah Öcalan török joghatóság alatt tartózkodott-e. Az EJEB 2005. május 12-én hozott ítéletében kifejtette, hogy a kérelmezőt a török biztonsági erők tartóztatták le, és a repülőút során mindvégig effektív török ellenőrzés alatt tartózkodott, tehát a tényállás kimerítette az EJEE 1. cikkében foglalt kritériumot. A Bíróság továbbá kifejtette, hogy ebben az ügyben – ellentétben a Banković-üggyel – a kérelmező fizikai erőszakkal rá volt kényszerítve, hogy visszatérjen Törökországba, török tisztviselők által, és mindvégig effektív ellenőrzés alatt állt.⁵⁶

Mennyiben van relevanciája annak, hogy fizikai erőszakkal volt arra kényszerítve, hogy visszatérjen Törökországba? Mennyiben eltérő ez a fizikai ráhatás a bombázásokhoz képest?

A fentiekből a következő következtetés vonható le. Még akkor is, ha az EJEE-t nem azért alkották, hogy világszerte alkalmazni lehessen, legalább két esetben azonban még is elképzelhető a szerződő felek területén kívüli alkalmazása, éspedig:

⁵⁴ http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2001_ENG.pdf (2014.10.02)

⁵⁵ Öcalan v. Turkey, (Application No.: 46221/99), 61.pont
(<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69022> 2014.10.14)

⁵⁶ Öcalan v. Turkey, 104.pont

a) A Loizidou-ügyhöz hasonló esetben, ahol a haderő effektív ellenőrzést gyakorol egy meghatározott terület felett.

b) Az Öcalan-ügyhöz hasonló tényállások kapcsán, ahol egy állam ügynökei gyakorolnak hatalmat és ellenőrzést, például letartóztatás foganatosítása alkalmával.⁵⁷

Az Issa és mások kontra Törökország ügyben az EJEB az extraterritorialitás koncepcióját tovább mélyítette. Az ügy tényállása a következő. A török haderő Észak-Irakban négy héten keresztül különböző hadműveleteket hajtott végre, aminek következtében több iraki személyt letartóztattak és megöltek. A török határ közelében élő hat iraki nő azt állította, hogy a műveletek következtében hozzátartozóik jogsérelmeket szenvedtek el az EJEE értelmében. Törökország elismerte ugyan, hogy bizonyos hadműveletek zajlottak Észak-Irakban, de tagadta, hogy e műveletek a kérelmezők falujának a közelében történtek volna. Törökország beadványaiban – a Banković-ügyre hivatkozva – kifejtette, hogy felelőssége nem állapítható meg az iraki állítólagos jogsértésekért mert az elkövetés helye (tehát Irak) nem tartozik az EJEE 1.cikke értelmében török joghatóság alá. Az EJEB bizonyítékok hiányában úgy találta, hogy nem tudható be minden kétséget kizáróan Törökországnak a halálesetek elkövetése, a hatékony ellenőrzés hiányában. Hozzátette ugyanakkor, hogy extraterritoriális EJEE jogsérelem úgy is elkövethető, hogy egy adott állam ügynökei egy másik állam területén tevékenykednek, úgy, hogy mindeközben a saját tagállamuk általi ellenőrzést vagy hatalmat gyakorolnak.⁵⁸ Az érvelést folytatva, a Bíróság – a Banković-érveléssel teljesen szembemenő módon –, azt állította, hogy az EJEE 1.cikkét nem lehet úgy értelmezni, mintha az megengedné a tagállamoknak, hogy olyan jogsérelmet kövessenek el egy másik állam területén, amelyet a saját államuk területén nem követhetnek el⁵⁹

A Pad és mások kontra Törökország tényállása hasonló.⁶⁰ 1999 májusában hat (terroristagyanús) iráni férfit a török-iráni határ közelében a török katonák helikopteres légitámadás során megöltek. (A kérelmezők képviselője az Egyesült Királyság területén kérvényezte a halálesetek kivizsgálását, amire nem volt lehetőség. 2002-ben a Törökország Kormánya 175.000 USD jóvátételt utalt át közvetlenül az Iráni Iszlám Köztársaság nagykövetének, hogy az összeget fizesse meg az elhunytak hozzátartozóinak. A kérdéses összeget az iráni

⁵⁷ Lawson, Rick: Life after Bankovic... 428. o.

⁵⁸ Issa and Others v. Turkey (Application No.:31821/96)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-67460> 71.pont (2014.10.14.)

⁵⁹ Issa and Others v. Turkey, 71.pont

⁶⁰ Pad and Others v. Turkey (Application No.:60167/00)

http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=002-2605_ (2014.10.22)

hatóságok (akik egyébként a kérelmezők kérésére az ő képviselőjükben jártak el) azonban csökkentették az összeget, fejenként 11.00 USD-re, a kérelmezők azonban nem fogadták el.) Az EJEB a joghatóság vizsgálata során megállapította, hogy a kérelmezők török joghatóságon belül tartózkodtak. A joghatósági kapcsolatot az alapozta meg, hogy a török biztonsági erő török légtérből lőtt helikopterből az iráni férfiakra.⁶¹

2003-ban Szaddám Husszein is beadvánnyal fordult az EJEB-hez huszonegy Európa Tanács tagállam (Albánia, Bulgária, Horvátország, Cseh Köztársaság, Dánia, Észtország, Hazánk, Izland, Írország, Olaszország, Lettország, Litvánia, Hollandia, Lengyelország, Portugália, Románia, Szlovákia, Szlovénia, Törökország, Ukrajna és az Egyesült Királyság) ellen, letartóztatását, fogva tartását, illetve az ellene lefolytatott büntetőeljárást illetően. Husszein beadványában kifejtette, hogy a huszonegy tagállam joghatósága alatt volt, tekintettel arra, hogy ezen tagállamok megszállták Irakot. Az EJEB a kérelmet elutasította, arra hivatkozva, hogy Husszein úr beadványában nem jelölte meg *expressis verbis* az említett EJEE tagállamok konkrét szerepét és felelősségét, valamint e tagállamok közti hatalommegosztást, továbbá azt sem, hogy a huszonegy közül mely tagállam (kivéve az USA-t) mennyiben volt érintett a letartóztatás, fogva tartás, stb. foganatosításában.⁶² A Bíróság érvelése igen izgalmas, tekintettel arra, hogy tulajdonképpen a Banković-ügyre alapozza a kérelem elutasítását (tehát a joghatóság hiányára) de érvelésében a Loizidou és az Öcalan ügyekre hivatkozik. Az EJEB szerint még ha Husszein úr az EJEE tagállamok joghatósága alá eshetett is volna a letartóztatásával összefüggésben, nem jelölte meg pontosan hogy mely tagállamnak mi volt a felelőssége a letartóztatásával és az azt követő fogva tartással kapcsolatban.⁶³ Tehát a kérelem elfogadhatóságának az indokát a Bíróság a pontos jogsérelemek megjelölésének a hiányában látta, nem pedig abban, hogy az állítólagos jogsérelem az „európai jogi téren” kívül történt. Az EJEB idézte az Öcalan és Issa ügyeket, hivatkozva az effektív ellenőrzés követelményére.

Mi lett volna, ha Szaddám Husszein konkrét kérelmet nyújtott volna be, megjelölve pontosan az adott tagállam által okozott konkrét jogsérelemet? Változtatott-e volna az valamit az ügy

⁶¹ Pad and Others v. Turkey

⁶² Hussein v. Albania, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Denmark, Estonia, Hungary, Iceland, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Turkey, Ukraine and the United Kingdom (Application No:23276/04) <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-72789> (2014.10.17)

⁶³ Hussein v. Albania, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Denmark, Estonia, Hungary, Iceland, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Turkey, Ukraine and the United Kingdom

végső kimenetelén? Meglátásom szerint nem, ezen ügy kapcsán megint érdemes lehet visszautalni a fentebb már hivatkozott Wildhaber-beszédre.

2.3 Az Al-Skeini és Mások kontra Egyesült Királyság ügy⁶⁴

Az extraterritoriális hatály vonatkozásában a közelmúltban az Al-Skeini és Mások kontra Egyesült Királyság (a továbbiakban: Al-Skeini-ügy) hozott figyelemre méltó újítást.

2.3.1 A kérelmezők és az alperesek

Hat iraki állampolgár, Mazin Jum'Aa úr, Gatteh Al-Skeini úr, Fattema Zabun Dahesh asszony, Hameed Abdul Rida Awaid Kareem úr, Fadil Fayay Muzban úr, Jabbar Kareem Ali úr és Daoud Mousa ezredes kérelmet nyújtottak be az Egyesült Királyság ellen. A kérelmezők úgy tartották, hogy elhunyt hozzátartozóik az Egyesült Királyság joghatósága alatt álltak a megölésük pillanatában, valamint nem került sor hatékony nyomozási eljárás lefolytatására, ezáltal sérültek az EJEE 2. cikkében foglalt rendelkezések.

2008. december 16-án a Bíróság a kérelem elfogadhatóságával egyidejűleg az ügyet érdemben is vizsgálta. Az ügy relevanciáját jól tanúsítja, hogy a Bar Human Rights Committee, a European Human Rights Advocacy Centre, és az International Federation for Human Rights is észrevételekkel fordult az EJEB-hez.

2.3.2. Releváns tények

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa (a továbbiakban: BT) 2002. november 8-án az Alapokmány VIII. fejezete által ráruházott jogkörében eljárva elfogadta az 1441. számú BT határozatot. E határozatban a BT kimondta, hogy Irak a megelőző BT határozatban foglalt követelményeket nem teljesítette (többek között megtagadta a Nemzetközi Atomenergia Ügynökséggel való együttműködést) valamint, hogy a nevezett ENSZ tagállamot már többszörösen figyelmeztették a vele szemben támasztott követelmények elmulasztásának a következményeire.⁶⁵ 2003. március 20-án a fegyveres erők (az USA vezetésével és nagyszámú Egyesült Királyságbeli, kisebb számú ausztrál, dán és lengyel haderővel) okkupálták Irakot. 2003. április 5-ére az angol haderő már elérte Basrah városát.⁶⁶

⁶⁴ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom (Application No.: 55721/07)
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105606> (2014.09.06)

⁶⁵ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 9.pont

⁶⁶ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 10.pont

A főhadműveleteket 2003 május elsején befejezettnak nyilvánították. Az USA és az Egyesült Királyság ENSZ állandó képviselői a BT elnökének címzett közös levelében kifejtették, hogy továbbra is együttműködni kívánnak az iraki béke helyreállítása valamint a tömegpusztító fegyverek megsemmisítése érdekében létrehozva egy ún. átmeneti hatóságot⁶⁷ (Coalition Provisional Authority, a továbbiakban: CPA): e hatóság ún. „gondviselő kormányzat”,⁶⁸ amely átmenetileg ugyan, de kormányt megillető hatalmat gyakorol a fenti célok elérése érdekében. A közös levél exemplifikatív felsorolást nyújt a CPA-t megillető jogosítványokról⁶⁹ amelyek végrehajtó, igazságszolgáltató és törvényhozó hatalomból épültek fel.⁷⁰ A CPA több decentralizált központból tevődött össze, a CPA nevében a hatalmat az Egyesült Királyság gyakorolta Irak déli tartományában (Al-Basrah, Maysan), ahol az atrocitások történtek⁷¹

2004. március 8-án Irak Kormányzó Tanácsa kihirdette az átmeneti közigazgatási törvényt⁷², amely lefektette Irak államberendezkedésének jogi alapjait, ennek értelmében a Kormánynak 2004. június 30-ig kellett felállnia egyidejűleg a CPA felosztatásával. Ez meg is történt, azonban a CPA megszűnését követően az országban állomásozó nemzetközi haderő (beleértve a briteket is) a Kormány felkérésére, valamint a BT felhatalmazásával továbbra is Irakban maradt.⁷³ A feladatuk továbbra is a béke és a biztonság biztosítása volt, valamint az újonnan megalakult Kormány támogatása. E feladatok betartása minden bizonnyal nem lehetett könnyű feladat, tekintettel a polgárháborús állapotra.⁷⁴ A haderőtől elvárt viselkedési normák összességét a Rules of Engagement⁷⁵ rögzítette⁷⁶. Összefoglalva e szabályok rögzítik, hogy a fegyverek használata csak *ultima ratio* jelleggel bír, valamint hogy arra csak a feltétlenül szükséges mértékben kerülhet sor.

⁶⁷ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 9. pont

⁶⁸ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 11. pont

⁶⁹ <http://www.globalpolicy.org/component/content/article/168/36083.html> (2014.09.06.)

⁷⁰

<http://dspace.africaportal.org/jspui/bitstream/123456789/4629/1/The%20Coalition%20Provisional%20Authority%20Experience%20with%20Public%20Security%20in%20Iraq%20Lessons%20Identified.pdf?1> (2014.09.06.)

⁷¹ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 12. pont

⁷² Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 20. pont

⁷³ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom 16. pont

⁷⁴ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom 23. pont

⁷⁵ A Rules of Engagement fogalmat harcérintkezési szabályoknak, harci magatartási szabályoknak vagy művelet-végrehajtási szabályoknak is szokás fordítani, a szóhasználat nem egységes a magyar nyelvű szakirodalomban. (Lásd erről Varga Attila: A NATO művelet-végrehajtásiszabályainak esszenciája, Hadtudomány 2008/3-4., 45-58. o.) Erre is tekintettel az eredeti megnevezést használom.

⁷⁶ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 24. pont

2.3.3 A halálesetekhez kapcsolódó nyomozási eljárások⁷⁷

A brit hadsereg belső szabályzatának megfelelően minden brit katona által okozott halálesetet jelenteni kellett illetve az előjáró ezredesnek arról be kellett számolni. A Királyi Katonai Rendőrség mérlegelése alapján lehetett kimondani a katonai magatartási szabályok megsértését. 2004 januárja és áprilisa között – a nemzetközi sajtó és a közvélemény fokozott figyelmére tekintettel – a katonai magatartási szabályokat megszigorították. Ez annyit jelentett, hogy azt követően minden olyan súlyos sérülést illetve halálesetet, amelyben civilek sérültek meg illetve veszítették életüket, a Királyi Katonai Rendőrség speciális egységének jelenteni kellett, amely egység ezt követően lefolytatta a nyomozási eljárást, ez alól kivételt tenni csak különleges indokok fennforgása esetén lehetett. Az eljárásokat lefolytató egység mindesetre munkáját nem tudta zavartalanul végezni, tekintettel a nyelvi-kulturális különbségekre, a fordítók/tolmácsok kis számára, valamint általánosságában, a polgárháborús körülményekre.

2.3.4 A halálesetek⁷⁸

Az első kérelmező, Hazim Jum'aa Gatteh Al-Skeini testvére akkor hunyt el, amikor 2003. augusztus 4-én éjjel a brit katonák agyonlőtték egy temetési szertartáson hozzátartozója házában. A britek álláspontja szerint a sötét éjszakában a járőröző osztag eldördülő fegyver hangjára lett figyelmes, az őrmester két felfegyverzett férfit látott, de a fegyverek pontos irányát nem, ezért abban a hitben cselekedett, hogy az osztag és saját élete veszélyben van és lelőtte a férfiakat előzetes figyelmeztetés nélkül. A felettes ezredes megállapította, hogy az őrmester cselekményei a katonai magatartási szabályokat megsértették, de nem rendelt el további nyomozást.

A második kérelmező Muhammad Sali özvegye, férjét a brit katonák 2003 novemberében ölték meg. Amíg Basrah-ban tartózkodott vendégségben, késő este az angol katonák lerohanták a házat. Az elhunyt személy a támadáskor egy brit katonával találta szembe magát, aki megütötte és hasba lőtte. A katonák a brit katonai kórházba szállították, ahol Muhammad Sali elhunyt. A katona elmondása alapján a környéken fegyveres férfiak tartózkodtak és az említett házba is fegyveresen vonultak be, házikutatási parancsuknak eleget téve léptek be a házba kopogás nélkül, és mivel magukat azonnali veszélynek kitéve érezték, lőttek.

⁷⁷ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 25.pont

⁷⁸ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 34-71.pont

Miután G. ezredes megállapította a katonai magatartási szabályok megsértését, nem rendelt el további nyomozást. Az első és a második kérelmező is jóvátételben részesült a brit hadsereg jóvátételi bizottsága (British Army Goodwill Payment Committee) részéről.

Egy tanúvallomás szerint a harmadik áldozat a családjával békésen vacsorázott, amikor eldördülő fegyver hangjára lettek figyelmesek, a fegyver eltalálta a kérelmező feleségét és az egyik gyermeküket, azonnal a kórházba szállították őket, ahol a gyermek helyzete jobbra fordult az asszony viszont elhunyt. A brit katonák elmondása alapján fegyveres vita tört ki a brit katonák és néhány ismeretlen fegyveres személy között. A fegyverek eldördülését követően fegyvert viselő személyeket láttak elmenekülni. A nőt és a gyermeket ezt követően sebesülten találták meg. Miután G. ezredes a jelentést áttanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy az eset megsértette a katonai magatartási szabályokat, de nem szükséges a Királyi Katonai Rendőrség speciális egységének az eljárása, felettesének továbbította a jelentést aki – jogi tanácsadójával, helyettesével és G. ezredessel – ugyanarra a következtetésre jutott.

A negyedik áldozat a munkából tartott hazafelé, amikor a minibuszt amiben utazott – elmondása szerint ok nélkül – brit katonák tartóztatták fel, aminek a következményeként az áldozatot halálosan megsebesítették. Az angol álláspont szerint S. őrzető egy lassan haladó függönyös minibuszra lett figyelmes, mivel a sofőr pedig a jelzésre vonakodott megállni ezért S. őrzető a fegyverét előrántva megparancsolta neki, hogy álljon meg. Az őrzető elmondása szerint a sofőr agresszívan reagált, és úgy tűnt, mintha a minibusz hátuljában lévő személyekkel kiabálna. Amikor az őrzető próbált meggyőződni arról, hogy kik találhatók a jármű hátuljában, a sofőr erőszakkal megakadályozta ebben. Ahogy a minibusz lassan haladt el az őrzető a minibusz kerekeibe lőtt, a sofőr pedig úgy tűnt mintha a fegyvere után nyúlna. Mivel az őrzető hitte, hogy saját és katonái élete veszélyeztetve van a sofőr által, a sofőrre lőtt, aki a lövésekbe kórházban belehalt. S. őrzető a Királyi Katonai Rendőrség speciális egysége általi nyomozásnak volt alávetve a katonai magatartási szabályok megsértése miatt. Moore dandártábornok G. ezredes jelentését áttanulmányozva arra a döntésre jutott, hogy nyomozással az ügyet fel lehet oldani, ezt követően pedig a dandártábornok a nyomozás megszüntetését kérvényezte. Az elhunyt hozzátartozók 1.400 USD értékű adományban részesültek és a minibusz árát is megtérítette a brit hadsereg jóvátételi bizottsága. A negyedik kérelmező bírósági felülvizsgálati kérelmét a Királyi Katonai Rendőrség speciális egységének a felülvizsgálati (szervezetileg nem elkülönült) szerve végezte és az a döntés született, hogy egy speciális hatóság, a Katonai Ügyészség (Army Prosecuting Authority, APA) vizsgálja újra az ügyet. Az APA úgy döntött, hogy

minden bizonnyal megállapítható, hogy S. őrzető önvédelemből lőtt. Az aktát megküldték a Királyi Főügyésznek aki úgy döntött, nem él a büntetőeljárás kezdeményezési jogával.⁷⁹

Az ötödik kérelmező a tizenöt éves Ahmed Jabbar Kareem Ali édesapja. Az apa, miután fia nem tért haza az iskolából, a felkutatására indult a városba. Ott azt az információt kapta, hogy a brit katonák néhány tinédzsert letartóztattak. A kérelmező tovább folytatta a keresést, másnap értesült arról, hogy gyermekét előző nap letartóztatták, majd a közeli folyó vizébe kényszerítették. Több napot töltött a fia felkutatásával és várakozással, míg végül a fiú holttestét a folyóban meg nem találta. A kérelmező azonnal elvitte a holttestet a „brit rendőrsre” ahol azt mondták neki, hogy a helyi kórházba szállítsa a holttestet. Az iraki orvos azt állította, hogy nem rendelkezik szükséges képesítéssel a boncolás elvégzéséhez és akkortájt más patológus sem volt elérhető, így a kérelmező úgy döntött, hogy – a muzulmán szokásoknak eleget téve, a halál beálltát követő huszonnégy órán belül – eltemetteti. Ezt követően többször megfordult a „brit rendőrsön” a nyomozás lefolytatását kérelmezve. Később arról tájékoztatták, hogy a Királyi Katonai Rendőrség szeretné felvenni vele a kapcsolatot. A hatóság közölte vele, hogy az ügyben nyomozást fognak lefolytatni. A külső körülmények miatt azonban nem lehetett megállapítani, hogy a fiút a halál beállta előtt verték-e meg vagy pedig az ütések okozták-e a halálát. A kérelmező kifogásolta azt is, hogy nem tájékoztatták az eljárás menetéről, ugyanis angol nyelvű vagy pontatlan arab fordítású dokumentumokat kézbesítettek a részére.

A kérelmező 2005 augusztusában arról értesült, hogy négy angol katona ellen büntetőeljárást fognak lefolytatni Angliában emberölés büntette miatt. Az eljárást a kérelmező megaláazónak és megtévesztőnek tartotta, tekintettel arra, hogy – meglátása szerint – az eljáró bíróság elfogult volt. A vádlottak tagadták a büntetőjogi felelősségük fennálltát, az eljáró bíróság végül bizonyítékok hiányában felmentette őket.

A kérelmező ezt követően polgári pert indított a Hadügyminisztérium ellen, a kártérítést tárgyalás tartása nélkül megítélték.

A hatodik kérelmező egy Basrah-i ezredes, akinek a fia, Baha Mousa recepciós, angol fogságban hunyt el. Amikor a kérelmező a munka után elment a fiáért, a fiú hat másik munkatársával együtt a szálloda lobbijának a padlóján feküdt. Azt mondták neki, hogy rutin vizsgálatot végeznek, amely néhány órát fog igénybe venni. Az ezt követő harmadik napon a kérelmezőt az Angol Királyi Katonai Rendőrség egysége látogatta meg és arról értesítették, hogy a fiát a Basrah-i katonai központban megölték és azonosítania kell a holttestet. A

⁷⁹ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 72.pont

szálloda többi munkavállalója tanúvallomásában arról számolt be, hogy Baha Mousa-t is embertelen bánásmódban részesítették, testi erőszakot alkalmazva.

Moore dandártábornok azonnal kérelmezte a Királyi Katonai Szolgálat speciális egységét nyomozási eljárás lefolytatását. 2005 júliusában hét brit katonát elítéltek a haláleset kapcsán, bűnösségüket háborúban tanúsított embertelen bánásmódban állapították meg, nem emberölés miatt. A brit katonák közül 2007 februárjában hétből négy ellen ejtették a vádat és 2007 márciusában felmentették őket. A kérelmező polgári pert indított a Hadügyminisztérium ellen, aminek következménye nyilvános és hivatalos felelősség-elismerés volt, valamint kártérítés fizetése.

2.3.5 Nemzeti eljárások a Human Rights Act alapján⁸⁰

A Secretary of State for Defence 2004 márciusában úgy döntött, hogy *nem* indít nyomozást a tizenhárom iraki civil (beleértve a hat kérelmezőt is) kapcsán, ezenkívül a halálesetekért való büntetőjogi felelősséget sem ismerte el és a kártérítést odaítélését is megtagadta. A tizenhárom kérelmező a határozat bírósági felülvizsgálatát kérte, hivatkozva az EJEE-ben foglalt jogok megsértésére, arra tekintettel, hogy a Secretary of State megtagadta a nyomozás megindítását. 2004 májusában a brit bíróság (Queens Bench Divisional Court) végzésében úgy határozott, hogy hat ügyben (beleértve az első, második, harmadik, negyedik és hatodik kérelmező ügyét) tárgyalást tart, a fennmaradó hét ügy (beleértve az ötödik kérelmező ügyét) pedig az előzetesen eldöntendő kérdések meghozataláig függőben marad. Az eljáró bíróság végül az első négy keresetet elutasította, ami a hatodik kérelmező ügyét illeti, a keresetnek helyt adott. Az eljáró bíróság érvelésében a Banković-ügyre hivatkozott, különösképpen arra a kitételre, hogy a joghatóság alapján véve területi kiterjedésű, így az említett jogsérelmek nem tartoznak az angol emberi jogi törvény (Human Rights Act) és az EJEE hatálya alá sem. Baha Mousa esetében az eljáró Bíróság megállapította, hogy a haláleset az Egyesült Királyság joghatósága alatt következett be, így az Egyesült Királyság megsértette az EJEE 2. és 3. cikkében foglaltakat (élethez való jog, valamint kínzás tilalma). Az eljáró hatóságok elmulasztották a nyomozás lefolytatását és a hatodik kérelmező a halálesetet követő tíz hónap után sem tudta a nyomozás eredményét.

Az első négy kérelmező fellebbezett az ítélet ellen, hivatkozva arra, hogy elhunyt hozzátartozóik az Egyesült Királyság joghatósága alatt hunytak el. Az államot képviselő

⁸⁰ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 71-72.pont

miniszter szintén fellebbezett, azt állítva, hogy az EJEE-nek nincsen extraterritoriális hatálya, így a hatodik kérelmező keresete nem kikényszeríthető a hazai bíróságok előtt.

2.3.6 Az „állam ügynöke-elmélet” és a „hatékony ellenőrzés-elmélet” összevetése

A fellebbezést elbíráló bíróság (Court of Appeal) az első négy kérelmező keresetét elutasította, a hatodik kérelmező keresetének pedig helyt adott.⁸¹

A fellebbezéssel összefüggésben Brooke bíró összehasonlította az EJEB joggyakorlatából is ismert „állam ügynöke”elméletet és a „hatékony ellenőrzés” elméletet, amelyek a már ismertetett ügyekben is relevanciával bírtak. Brooke bíró szerint mindkettő a hatalomgyakorlás adott állam határain kívüli hatalomgyakorlásra vonatkozik, így mindkettő tulajdonképpen joghatósági kapcsolatot létesít adott állammal. Az első elmélet szerint a hatalomgyakorlás akkor valósul meg, ha például az állam nevében eljáró ügynökök az állam határain kívül végzik tevékenységüket és e tevékenységük eredménye ellenőrzés és hatalomgyakorlás meghatározott egyének fölött. (Tipikus példája a diplomaták esete.) A második esetet illetően, rendszerint katonai hadműveletek következményeként egy állam annak határain kívül, tehát egy másik állam területén – tekintettel, hogy *terra nullius* nincsen – hatékony ellenőrzést és hatalmat gyakorol az egyének felett. (Lásd Loizidou-ügy) Persze, vannak e felosztástól eltérő vélemények is, mint például Rozakis bírőé.⁸² Szerinte ugyanis ez a kettős megközelítés, tehát, hogy két külön jogalap alapozza meg az extraterritoriálist, nem helytálló, azaz az effektív ellenőrzés nem egy további jogalap ami joghatósági kapcsolatot teremt, hanem csupán az állam-ügynök elméletnek a része, egyfajta kiegészítése.

2.3.7. Eljárás a Lordok Háza előtt⁸³

A fellebbezést követően a Lordok Háza ismételten összegezte az ügyet. Az iraki civilek a kereseteket az angol emberi jogi törvényre (Human Rights Act) alapozták.

A kereset elfogadásával kapcsolatban a keresetnek a következő feltételeknek kell megfelelnie: elsőként a keresetnek az EJEE hatálya alá kell tartoznia.

Az eljáró bírák szerint azonban kristálytisztá, hogy a jogsérelmek nem tartoznak a brit emberi jogi törvény hatálya alá (Human Rights Act), következésképp az EJEE hatálya alá sem tartozhatnak.⁸⁴ Az állítólagos jogsérelmek ugyanis az Egyesült Királyság határain kívül történtek, az EJEE fókuszában pedig elsősorban azok a jogsérelmek állnak amelyek egy adott

⁸¹ <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd070613/skeini-1.htm> (2014.09.06)

⁸² Al-Skeini and Others v. The United Kingdom

⁸³ <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd070613/skeini-1.htm> (2014.06.09)

⁸⁴ <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd070613/skeini-1.htm> (2014.06.09)

tagállam területén belül történtek. Lord Bingham kitért arra is, hogy a fentebb említettek alól van ugyan kivétel, és a kérelmezők állítása szerint saját ügyük pont egy ilyen kivételszabályt képez.

A második kritérium pedig az, hogy a kereset (tehát a jogsérelem) nemcsak a brit emberi jogi törvény (Human Rights Act) hatálya alá tartozik, hanem magának az EJEE-nek a hatálya alá is. A kereset nem felel meg a brit emberi jogi törvény rendelkezéseinek, ha nem felel meg az EJEE-nek, de a fordítottja nem igaz, egy kereset az EJEE hatálya alá tartozhat, de nem szükségszerűen a brit emberi jogi törvény hatálya alá.

Az államot képviselő miniszter beadványaiban úgy érvelt, hogy az emberi jogi törvény (Human Rights Act) nem alkalmazható a hatóságok Egyesült Királyságon kívüli aktusaira, tehát a törvénynek nem lehet extraterritoriális hatályuk, márpedig a kérelmezők e törvény rendelkezéseinek megsértésre hivatkoztak meghatározott, különleges körülmények között. Az ügyben eljáró brit bíróságok ezt az érvrendszert csak a hatodik kérelmező esetében ismerték el.⁸⁵ A Human Rights Act-et kizárólag a Lordok Háza interpretálhatja, erre az EJEB-nek nincs hatásköre.

A harmadik feltétel pedig az EJEE-nek való megfelelés, azaz, hogy az EJEE-ben foglalt jog sérült egy adott ügygel összefüggésben. Jelen ügyben Lord Bingham kifejtette, hogy az angol hatóságok (tehát az állam ügynökei) valóban mulasztást követtek el annyiban, hogy nem vizsgálták meg a halál okát, amelyet állítólagosan a brit hatóság követett el. Ezt a jogsérelmet kizárólag Baha Mousa esetében ismerték el, ha a többi öt kérelmező is az Egyesült Királyság joghatósága alá esett volna, ugyanezeket a jogsérelmeket az eljáró bíróság elismerte volna.

Ami az EJEE és a Human Rights Act viszonyát illeti, azt Lord Nicholls és Lord Hoffmann a következők szerint foglalta össze: 1953. szeptember 3-tól az Egyesült Királyság a nemzetközi jog által (is) kötve van ahhoz, hogy az EJEE-ben, valamint a kiegészítő jegyzőkönyvben foglaltakat betartsa, de ez idő alatt az Egyesült Királyság semmilyen lépést nem tett annak érdekében, hogy a fent említett nemzetközi kötelezettségének (tehát az EJEE-nek) belső jogi hatást tulajdonítson. Az angol emberi jogi törvény volt az az aktus, ami ezt végül megtette. Ez azt jelentené, hogy ezáltal magasabb fokú védelmet nyújt az emberi jogi jogsértések ellen? Van-e és lehet-e eltérés a belső norma, illetve a nemzetközi kötelezettséget inkorporáló belső norma kikényszeríthetősége között?

⁸⁵ <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd070613/skeini-1.htm> (2014.06.09)

Lord Brown pedig kizárólag az EJEE 1. cikkét vette górcső alá, többek között megállapítva, hogy az Issa-ügy tulajdonképpen megismételte a Banković-ügybe foglaltakat, nem pedig tágította az 1. cikk értelmezési körét.⁸⁶

A Lordok Háza tehát fenntartotta 2007. június 13-án hozott ítéletében a másodfokon eljárt bíróság döntését, miszerint az öt kérelmező nem tartozott az Egyesült Királyság joghatósága alá.⁸⁷

*2.3.8 A Nemzetközi Bíróság (NB) vonatkozó esetjoga, a nemzetközi humanitárius jog elhatárolása*⁸⁸

Mielőtt az NB esetjogára rátérnék, csak röviden szólnék a következőkről. Többször említettem már a brit katonák mulasztását a halálesetek kivizsgálásával kapcsolatban, erről szabatosabban a harmadik Genfi Egyezmény 121. cikke rendelkezik:⁸⁹

“A fogva tartó Hatalom azonnal hivatalos vizsgálatot indít, ha beigazolódik, vagy az a gyanú forog fenn, hogy valamely hadifogoly halálát vagy súlyos megsebesülését valamelyik ő, másik hadifogoly vagy bármely más személy okozta, úgyszintén ha az elhalálozás oka ismeretlen.

*Erről azonnal értesíteni kell a Védőhatalmat. Be kell szerezni a tanúk, nevezetesen a hadifoglyok tanúvallomását; a tanúvallomásokat tartalmazó jelentést közölni kell az említett Hatalommal. Ha a vizsgálat megállapítja egy vagy több személy bűnösségét, a fogva tartó Hatalom minden intézkedést megtesz a felelős személy vagy személyek bírósági felelősségre vonása érdekében.”*⁹⁰

A NB is foglalkozott olyan ügyekkel amelyeknek extraterritoriális vetületük volt, ezek az ügyek főként a nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogok területére orientálódnak. A legismertebb példa talán a palesztin területen épített fal jogosságát vizsgáló tanácsadó vélemény.⁹¹

⁸⁶ <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd070613/skeini-4.htm> (2014.06.10)

⁸⁷ <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd070613/skeini-4.htm> (2014.06.10)

⁸⁸ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom 90.pont

⁸⁹ http://www.mfa.gov.hu/NR/ronlyres/5C904372-DB17-495F-8C80-4A027DA7F81E/0/GENF3_hu.pdf (2014.10.08)

⁹⁰ http://www.mfa.gov.hu/NR/ronlyres/5C904372-DB17-495F-8C80-4A027DA7F81E/0/GENF3_hu.pdf (2014.06.10)

⁹¹ Ebben a tanácsadó véleményben az NB vizsgálta a nemzetközi humanitárius jog, valamint az emberi jogok egymáshoz való viszonyát, kifejtve, hogy a NB szerint az emberi jogi védelmet biztosító szerződések hatálya a

Az ügy relevanciája az Al-Skeini-ügy szempontjából az, hogy Izrael tagadta, hogy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya hatálya kiterjedne az okkupált palesztin területekre kimondva, hogy ezekre az esetekre a nemzetközi humanitárius jog alkalmazandó, míg az emberi jogi szerződéseket azzal a szándékkal szövegezték meg, hogy az államok állampolgáraiknak béke idején védelmet biztosítsanak.⁹²

Ami a nemzetközi humanitárius jog és az emberi jogok kapcsolatát illeti, a két jogterület alkalmazási hatáiról az Emberi Jogok Amerikaközi Bírósága a már említett Coard-ügyben kifejtette, hogy amennyiben mind a nemzetközi humanitárius jog mind az emberi jogok védelmet nyújtanak, akkor az a norma alkalmazandó amely magasabb szintű védelmet jelent.⁹³ A nemzetközi joggyakorlat azt sejteti, hogy a nemzetközi humanitárius jog *lex specialis*-t képez az emberi jogokkal szemben.⁹⁴ Az, hogy egy norma a nemzetközi humanitárius jog, mint *lex specialis* területére esik, a szabályozás célján és a tárgyi összefüggések meglétén keresztül dönthető el, bár elképzelhető az is, hogy a két jogterület egymás mellett létezik, és mind a nemzetközi humanitárius jogra, valamint az emberi jogokra hivatkozni lehet.⁹⁵

2.3.9 A Bíróság ítélete

Miután a Bíróság kitekintett az Al-Skeini-üggyel kapcsolatba hozható nemzetközi dokumentumokra, valamint az ügy érdemi eldöntéséhez szükséges jogforrásokról említést tett, az Al-Skeini ügyet érdemben megvizsgálta. Elsőként megállapítva, hogy az EJEE 1. cikkében foglalt joghatóság egy olyan “küszöb” amely elengedhetetlen a Bíróság érdemi eljárásához, ugyanakkor azonnal leszögezte azt is, hogy a joghatóság alapjában véve területi kiterjedésű, és csak kivételesen extraterritoriális kiterjedésű olyan joghatósági kapcsolatok létesítése alkalmával, mint amelyet például létrehozhat a már említett “állam-ügynök elmélet”

fegyveres konfliktusok idején is fennáll. (Szem előtt tartva a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 4. cikkét). A két jogterület egymáshoz való viszonyát illetően a NB kifejtette, hogy három különböző helyzet lehetséges; vannak olyan jogok, amelyek kizárólag a nemzetközi humanitárius jog tárgyát képezik, vannak olyanok amelyek mindkét jogterület alkalmazási körébe tartoznak, és van olyan eset is amikor kizárólag az emberi jogok alkalmazandóak. A tanácsadó vélemény elérhető itt: <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1671.pdf> (2014.06.10)

⁹² Al-Skeini and Others v. The United Kingdom 90.pont

⁹³ Case 10.951 Coard et al v. United States (1999) 30.pont

⁹⁴ Krieger, Heike: Die Verantwortlichkeit Deutschlands nach der EMRK für seine Streitkräfte im Auslandseinsatz, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 2002, 694.o http://www.zaoerv.de/62_2002/62_2002_1_a_669_702.pdf

⁹⁵ Krieger, Heike: (i.m.) 695.o

vagy a “hatékony ellenőrzés” elmélete”.⁹⁶ Saját szerepvállalását illetően az EJEB a következőképpen érvelt: “(...) szem előtt tartva, az Egyezmény célját és rendeltetését, az Egyezmény egy olyan eszköz, amely eszközben foglaltakat úgy kell értelmezni, hogy a jogérvényesítés hatékony legyen.”⁹⁷

A kérelem megfelel annak a feltételnek is, hogy a hazai jogorvoslati fórumokat kimerítette, de az ötödik és a hatodik kérelmező nem felel meg az áldozati státusznak tekintettel arra, hogy a halálesetek kapcsán nyomozási eljárást folytattak le és az elhunyt áldozatok családjai kártérítésben részesültek.

A Bíróság úgy találta, hogy az Egyesült Királyság közhatalmat gyakorolt Irakban a kérdéses időpontban. Olyan hatalomról illetve biztonsági intézkedésekről van szó, amelyet normális körülmények között egy szuverén állam gyakorol. Az Egyesült Királyság béke és biztonság fenntartásához szükséges intézkedései feltételezték e hatalomgyakorlást, ami a brit hadsereg által valósult meg. Ez az a pont (mármint a hatalomgyakorlás ténye) amely joghatósági kapcsolatot hozott létre az elhunytak és az Egyesült Királyság között az EJEE 1.cikke értelmében.⁹⁸

Ami az Egyezmény második szakaszában foglaltakat illeti, az EJEB hangsúlyozta, hogy a – Genfi Egyezmény által is szabályozott – haláleset kivizsgálása éppen az élethez való jog érvényesülését szolgálja. Így, még olyan nehéz körülmények között is, mint amilyenek az iraki körülmények voltak mondhatók, mindenképpen elő kell segíteni e jog érvényesülését, és ezt biztosítva a halálesetek kivizsgálását.

AZ EJEB ezzel összefüggésben bírálta az angol Királyi Hadseregben érvényesülő gyakorlatot, a nyomozási eljárás tekintetében. A Bíróság kifejtette, hogy a nyomozás megindítása nem tehető függővé egy-egy felettes kénye-kedvétől, absztrakt törvényi korlátok, feladat-és hatáskörök szükségesek. Kritizálta az EJEB a kialakult gyakorlatot is, miszerint az áldozat hozzátartozóinak kártérítést szolgáltatnak, a kártérítés nem helyettesíti és nem helyettesítheti a nyomozási eljárási cselekményeket. Hatékony eszköznek az nevezhető, ha egy haláleset kivizsgálása érdekében tanúvallomást, bizonyítékot, igazságügyi orvostani vizsgálatot végeznek el. Ezen túlmenően a nyomozási cselekményeket végző szervnek

⁹⁶Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 131.-140.pont

⁹⁷Al-Skeini and Others v. The United Kingdom 162.pont

⁹⁸Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 149.pont

pártatlannak kell lennie, tehát független intézményi struktúrával kell rendelkeznie, márpedig ezzel az ügyben eljáró brit hatóságok nem rendelkeztek.

Mit kellett volna tennie a Basrah-ban állomásozó brit katonáknak? Az Egyesült Királyságnak – valamint a nevében eljáró ügynököknek, - az a kötelezettsége lett volna, hogy az EJEE 2. és 3. cikkében szabályozott jogokat biztosítsa a Basrah-ban tartózkodó személyek számára, beleértve a nyomozási cselekmények foganatosítását is. Nyilvánvalóan az Egyesült Királyság nem volt köteles az EJEE-ben biztosított valamennyi jogot biztosítani, mint például a véleménynyilvánítás szabadságát, gyülekezés szabadságát, stb. mert ez számára aránytalan nehézséget és terhet jelentett volna.

Az EJEB joggyakorlatában igazi mérföldkőnek tekinthető az Al-Skeinini ítélet, mert tulajdonképpen a bíróság még jobban kitolta a területi alkalmazás határát és leválasztotta azt a tényleges államterületről.⁹⁹

2.4 Rövid kitekintés az Al-Jedda kontra Egyesült Királyság ügyre

Az EJEB ugyanazon a napon hozott ítéletet ebben az ügyben mint az Al-Skeiniben, ezen túlmenően is a két ügynek több közös jellemzője van. Az ügyben szintén a brit katonák iraki – tehát extraterritoriális – magatartása volt a kérdés¹⁰⁰, felmerült ezen kívül az ENSZ felelőssége katonai hadműveletek alkalmával, amiben az EJEB igen szűkszavúan foglalt állást.¹⁰¹ Az EJEB az Al-Jedda ügyben is kimondta a brit joghatóság fennállását a kérelmezők felett, és elutasította azt az érvet, hogy az ENSZ lenne a felelős az Egyesült Királyság katonasága által három éven át fogva tartott Al-Jedda emberi jogainak sérelméért.¹⁰²

⁹⁹ Kende Tamás, Nagy Boldizsár, Sonnevend Pál, Valki László: Nemzetközi jog, Complex, 2014. 186. o.

¹⁰⁰ Al-Jedda v. United Kingdom (Application No.:27021/08)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105612> (2014.05.13.)

¹⁰¹ A kérédről bővebben: Naert, Frederik: The European Court of Human Rights' Al-Jedda and Al-Skeinini Judgments: an Introduction and some Reflections, Military Law and the Law of War Review 50/3-4 (2011)

¹⁰² Kende Tamás, Nagy Boldizsár, Sonnevend Pál, Valki László: (i. m.) 188. o.

3. Végkövetkeztetések

Még akkor is, ha az általam vizsgált két ügynek teljesen eltérő megítélése volt az EJEB előtt, mégis azt lehet mondani, hogy a jogesetek kiindulási pontjai igen hasonlóak. Miért?

Egyrészt a Banković-ügyben az EJEB az EJEE általános elfogadhatósági küszöbével foglalkozott, míg az Al-Skeini ügygel a Bíróság tulajdonképpen e küszöb alóli kivételt rögzítette, tágítva az EJEE 1.cikkének hatályát.¹⁰³ Az Al-Skeiniben az EJEB a Banković-ügyet a „hátsó ajtón keresztül újra bevezette”, kifejezve, hogy az Egyesült Királyság olyan közhatalmat gyakorolt, amelyet normális körülmények között egy szuverén állam birtokol.¹⁰⁴ Másrészt az Al-Skeini ítéletben az EJEB a Banković-ügyben megfogalmazott – sokszor hivatkozott – jogok és kötelezettségek oszthatatlanságának elvét elvetette, hangoztatva, hogy a jogok és kötelezettségek megoszthatók, a tagállam által gyakorolt hatalom mértékéhez igazodva.¹⁰⁵

Az Al-Skeini után felmerült, hogy vajon ez az ítélet mostantól kezdve átveszi-e a Banković-ügy helyét az EJEE első szakaszának értelmezésekor?¹⁰⁶ Az Al-Skeini az EJEB új mainsteram-je vagy csak egy kivételszabály? Hogyan egyeztethetjük össze ugyanannak az eljáró fórumnak az ellentétes tartalmú döntéseit? Ha ma születne döntés a Banković-ügyben másképpen döntene-e az EJEB?

Lord Dyson szerint a konklúzió ugyanaz lenne, mint 2001-ben, csak az érvelésében lenne változás. A Bíróság az ellenőrzés mértékére és fokára, valamint a tagállamok által a kérelmezők fölött gyakorolt hatalomra hivatkozna, nem pedig a földrajzi elhelyezkedésre, vagy pedig a kivételszabály alá történő bevonásra.¹⁰⁷

A fentieket összegezve, mikor alkalmazható tehát az EJEE a Magas Szerződő Felek országhatárain kívül?

¹⁰³ Az EJEB 1. cikkéhez kapcsolódó esetjog inkonzisztenségéről maga Bonello bíró is szót ejtett az ítélethez csatolt párhuzamos véleményében kifejtve, hogy az Al-Skeininit megelőzően az EJEB joggyakorlat nem volt következetes az 1.cikk értelmezésekor. Bonello szerint a testület sok energiát pazarolt el azzal, hogy megkísérelje összeegyeztetni a sokszor összeegyeztethetetlen esetjogot, minthogy kialakítsa az univerzálisabb alkalmazás követelményeit. Az extraterritoriálshoz kapcsolódan az EJEB különböző megközelítésekkel kísérletezett jogesetről-jogesetre.

¹⁰⁴ Rynjaert, Cedric, Clarifying the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights, Mercurius Utrecht Journal of International and European Law, 2012, 57-60.o.

¹⁰⁵ Al-Skeini and Others v. The United Kingdom, 137.pont

¹⁰⁶ Miko, Samantha, Al-Skeini v United Kingdom and Extraterritorial Jurisdiction under the European Convention on Human Rights, Boston College International and Comparative Law Review

¹⁰⁷ Lord Dyson, (i.m.)

Az EJEB joggyakorlatát vizsgálva a következő válasz adható¹⁰⁸:

- egy másik EJEE-tagállam területén (lásd: Ilascu-ügy¹⁰⁹);
- ahol egy tagállam hatékony ellenőrzést gyakorol a saját területén (és az EJEE- jogi terén) kívül (lásd: Loizidou-ügy);
- amikor egy állam letartóztat egy egyént és visszaküldi őt egy EJEE-tagállamba (lásd: Öcalan-ügy);
- ahol egy EJEE-tagállam az EJEE jogi terén kívül egy egyént a hatékony ellenőrzésen, vagy ügynökeinek keresztül joghatósága alá “visz” (lásd: Issa-ügy);
- ahol egy EJEE-tagállam a területéről helikopterből lő az EJEE-légterén kívül – ez a gyakorlat azonban még tisztázandó (lásd: Pad-ügy);¹¹⁰
- de: ahol egy EJEE-tagállam az EJEE légterén kívül bombáz, ott viszont nem (lásd: Banković-ügy).

3.1 Az EJEB jogfejlesztő gyakorlata, az „élőjog” koncepció

Hogyan egyeztethető össze a fenti két jogeset?

Vagy elfogadjuk Lord Dyson gondolatmenetét, aki szerint időnként minden bíróság hibázhat, a strasbourgi bíróságnak ugyanannyira jogában áll megváltoztatni véleményét, mint mondjuk a brit Legfelsőbb Bíróságnak, a feltételek is változnak.¹¹¹

Vagy pedig Lord Roger nézőpontját magunkévá téve, elismerjük, hogy „(...) az EJEB ítéletei nem ugyanazon a nyelven beszélnek.”¹¹² Meglátásom szerint, ez a nézőpont sokkal tudományosabbnak és konzisztensebbnek tűnik, főleg ha hozzávesszük az EJEE *élő jogi instrumentum* szerepvállalását. Ehhez kapcsolódóan az EJEB jogfejlesztő gyakorlatával összefüggésben fontos szem előtt tartani, hogy, mivel az EJEE szellemiségének a megidézése a cél a szerződés tárgyán és célján keresztül, így a kiterjesztő értelmezés tűnik elfogadhatónak és kézenfekvőnek. Ez egyfajta evolutív jogértelmezést jelent, az EJEB így az Egyezmény szövegének az értelmezés időpontjában fennálló élethelyzetekhez igazítást végzi

¹⁰⁸ Lawson, Rick: Across the Universe? The Extra-Territorial Application of the European Convention on Human Rights, In: European Yearbook on Human Rights 2011

¹⁰⁹ Ilascu and others v. Moldova and Russia (Application No:48787/99)
<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-61886> (2014.10.17)

¹¹⁰ Da Costa (i.m.) 210. o. A Pad-ügy megítélése ugyanis nem kellően tisztázott, és fontos elem volt, hogy az érintett EJEE-tagállam elismerte a felelősségét.

¹¹¹ Lord Dyson (i.m.)

¹¹² <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd070613/skeini-4.htm> (2014.10.06) Bonello bíró párhuzamos véleményében is Lord Rodger állítását ismétli.

az értelmezés során.¹¹³ Ez a gyakorlat összhangban áll a szerződések jogáról szóló, 1969. évi bécsi egyezmény 31. cikkével¹¹⁴ amely rögzíti, hogy „a szerződés alkalmazása során utólag kialakult olyan gyakorlatot, amely a szerződés értelmezését illetően a részes felek megegyezését jelenti”¹¹⁵

E konkrét esetben ez azt jelenti, hogy az EJEB az Egyezmény értelmezése során korábbi döntéseit, esetjogát is felhasználhatja, hozzáigazítva azt napjaink körülményeihez. Ezt a Bíróság a Tyrer-ügyben mondta ki.¹¹⁶ Az EJEB tehát „élőjogot” alkalmaz, hozzáigazítva, pontosítva az EJEE-ben foglalt jogokat és kötelezettségeket a változó világ kihívásaihoz. Ez egyben azt is jelenti Szemesi szerint, hogy „(...) a strasbourgi bíróság korábbi döntései sem tekinthetők örökérvényűnek: amennyiben számottevő változás áll be az adott ítélet alapjául szolgáló körülményekben (például radikálisan megváltozik az Európa Tanács tagállamai többségének joga vagy joggyakorlata egy bizonyos kérdésben, mely új európai konszenzust eredményez), könnyen elképzelhető, hogy egy újabb, lényegét tekintve hasonló ügyben a strasbourgi bíróság a korábbi ítélkezési gyakorlatától eltérően foglal majd állást. Az „élőjog” koncepció különösen akkor fontos, ha a Bíróság a megváltozott körülményekre tekintettel új válaszokat keres régi problémákra (mint amilyen például a homoszexualitás megítélésének változása az egyes államokban), illetőleg ha olyan új problémák merülnek fel a Bíróság előtt, melyekre az Egyezmény megszövegezésekor az „alapító atyák” még csak nem is gondolhattak (így például annak vizsgálata, hogy a levelezés fogalmába beleérthető-e az emailezés).”¹¹⁷

A Tyrer-ügyben kifejtett ún. élőjog-koncepció az, amely feloldhatja az EJEB joggyakorlatának koncepcionális eltéréseit. Mert az EJEB-nek élő jogi instrumentumként elsősorban a változó világ körülményeire kell reflektálnia¹¹⁸ és csak másodsorban kell konzisztens joggyakorlat kialakítására törekednie. Mivel a jog az életre reflektál, így érthető módon ahogyan az életviszonyok változnak (lásd például a homoszexuálisok megítélését vagy más említett példát) erre reagál a jog is. Ezek az áttörések okozzák a fejlődést, a joggyakorlat dinamikus fejlődését. A bírói jogértelmezésnek, jogfejlesztésnek (a „judge made law”-nak) éppen az az egyik előnye, hogy rugalmasan tud a változásokra reagálni.

¹¹³ Szemesi Sándor (i.m.) 4.o

¹¹⁴ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=98700012.TVR (2014.10.28)

¹¹⁵ http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=98700012.TVR (2014.10.28)

¹¹⁶ Tyrer v. United Kingdom (Application No.: 5856/72)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57587> (2014.10.28) 31.pont

¹¹⁷ Szemesi Sándor (i.m.) 4.-5.o

¹¹⁸ Erika Feller, Volker Türk, Frances Nicholson: Refugee Protection in International Law, Cambridge University Press 2003 105.o

3.2. Az európai emberi jogok extraterritoriális védelme

Meglátásom szerint az EJEB joggyakorlata az Al-Skeini-ítélettel új irányt vett, elmozdult az EJEE hagyományos alkalmazási körétől, bővítve azt. Mérföldkőnek tekinthető az ügy, mert a tényleges államterületen túlnyúló módon is kikényszeríthetővé teszi (természetesen a vonatkozó feltételek teljesülése esetén) az EJEE által garantált alapvető emberi jogokat.¹¹⁹ Az emberi jogvédelem univerzális rezsimje az, ami követendő mérce lenne. Az EJEB ugyanakkor nem univerzális szerv, feladata arra korlátozódik, hogy jogvédelmet nyújtson minden olyan esetben, amikor az EJEE Szerződő Felek az Egyezményben vállalt kötelezettségeiket megsértik. Csak így kerülhetők ki a hézagok a jogvédelmi hálón, azaz így biztosítható, hogy az EJEE tagállamok ne „menekülhessenek el” kötelezettségeik elől akkor sem, amikor saját földrajzi kiterjedésükön kívül olyan hatalmat gyakorolnak (állam-ügynök, effektív ellenőrzés elmélet) amely létrehozza a joghatósági kapcsolatot az adott EJEE tagállammal. Ha az a cél, hogy a jogvédelem biztosítva legyen, akkor az említett feltételek fennállása esetén az adott EJEE tagállamok nem kerülhetik ki az EJEB általi eljárást akkor sem, ha területükön kívül járnak el, mivel az EJEB e relációban is kikényszeríthetővé tette az EJEE-ben foglalt egyes jogokat. Máskülönben olyan helyzet adódik, hogy az EJEE tagállam területén belül (ahol nyilvánvalóan effektív hatalmat gyakorol) köteles tiszteletben tartani az EJEE-ben foglalt kötelezettségeit, *de* megteheti azt, hogy ha ugyanilyen effektív hatalmat gyakorol a területén kívül, ott ne vegye figyelembe a rá vonatkozó EJEE kötelezettségeket. Nem az emberi jogok imperializmusáról van tehát szó, hanem arról, hogy egy szerződéses kötelezettséget minden olyan esetben teljesíteni kell, amikor az EJEE tagállam hatalmat gyakorol, országhatárait tekintet nélkül.

Az emberi jogok magja (kétséggkívül ilyen az élethez való jog) *ius cogens*-nek tekinthető, tehát a különféle egyezményekben foglalt formális kötelezettségtől *függetlenül* tiszteletben kell tartani. A legalapvetőbb emberi jogokat védő nemzetközi jogi normák tehát *ius cogens* rangjára emelkedtek. Ezt kiegészítve, EJEB többször hivatkozott az európai közrendre, amelyet olyan abszolút jellegű korlátozhatatlan jogokkal azonosít mint az élethez való jog, a kínzás és megalázó bánásmód tilalma, stb.¹²⁰ A *ius cogens* megsértéséért való felelősséggel kapcsolatban elmondható, hogy annak a kikényszerítési mechanizmusa igen problémás, így

¹¹⁹ Kőszeg Ferenc (szerk.): Emberi jogi garanciák és a nemzetközi migráció. Magyar Helsinki Bizottság, 2012, 22-23. o.

¹²⁰ Bruhács János: Nemzetközi Jog II. (Különös rész), Dialóg Campus Kiadó, 2010-2011, 175-176.o.

talán az EJEB eljárása – olyan esetekben legalábbis ha egy EJEE tagállam földrajzi kiterjedésén kívül nyújt illetően – a nyújt megfelelő és hatékony alternatívát.

Ahogy már fentebb említettem, naivitás lenne azt állítani, hogy valamennyi EJEE-ben biztosított jog extraterritoriális védelemben részesíthető. Azonban a jogok között differenciálva olyan legalapvetőbb jogok, mint az élethez való jog, a területi főhatalom elsődlegessége miatt kivételesen, de extraterritoriálisan is védelemben kell, hogy részesüljenek. Olyan morális és jogi parancs ez minden bárminemű hatalmat gyakorló entitás számára, amiktől nem lehet eltérni.

A világ változik, új életviszonyok alakulnak ki, amikre a jognak reflektálnia kell. Az EJEE csak akkor tesz eleget élő jogi instrumentum szerepének, ha a *status quo*-tól elmozdulva, elfogadja a huszonegyedik század kihívásait és védelemben részesíti az élethez való jogot extraterritoriálisan, kikényszeríthetővé téve azt minden olyan esetben, ahol a szerződő állam legalább időlegesen hatalmat, és ezáltal joghatóságot gyakorolt, és az állítólagos jogsérelem közvetlenül okozati összefüggésbe hozható az adott állam fizikai hatalomgyakorlásával.

Ennek ellenkezője ugyanis azt jelentené, hogy a részes államok bármilyen olyan jogsértést elkövethetnek, amelyet saját területükön nem tehetnek meg. Ez pedig nyilvánvalóan jogilag és morálisan is súlyos anomáliákat okozhatna. Ezt a gondolatmenetet alátámasztja az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának a Lopez Burgos ügyben tett kijelentése, mely szerint nyilvánvalóan téves az a megközelítés, mely engedélyezné az ENSZ-tagállamok számára egy másik állam területén olyan jogsértések elkövetését, melyet a saját területükön tilalmaz a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.¹²¹

A vizsgált ügyek kapcsán felmerül az a kérdés is, hogy hol húzódnak a háborúban alkalmazandó jog, a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok alkalmazásának határai. Az EJEB legutóbb a Hassan kontra Egyesült Királyság ügyben nyilatkozott e kérdésről.¹²² Az ítélet két szempontból is figyelemre méltó: egyfelől fenntartja és megerősíti az Al-Skeini ítélet elvi megállapításait, mivel a Bíróság megállapította az Egyesült Királyság extraterritoriális joghatóságát az iraki kérelmező felett¹²³, másfelől viszont kimondta, hogy az Egyesült Királyság nem sértette meg az EJEE-t, mivel a tényállás nemzetközi fegyveres

¹²¹ Burgos v. Uruguay. Communication No. 52/1979 (http://www.bayefsky.com/pdf/114_uruguay52vws.pdf) (2014. 09. 26.)

¹²² Hassan v. United Kingdom (Application no. 29750/09) <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-146501>

¹²³ Hassan v. United Kingdom, 74-80. pont

összeütközés során valósult meg, amelyre a genfi egyezmények vonatkoznak, amely lehetővé tette az elhunyt személy (a kérelmező fivére) fogva tartását olyan feltételek mellett, amelyek egyéb helyzetben az EJEE sérelmének minősülhettek volna.¹²⁴ A nemzetközi humanitárius jog alkalmazhatósága a Bíróság szerint mindazonáltal nem zárja ki automatikusan az emberi jogi rezsimet – így az EJEE – alkalmazhatóságát: az EJEE nem egy jogi vákuumban létezik, és amennyire lehetséges, a nemzetközi jog más releváns szabályaival együtt értelmezendő és alkalmazandó – még hozzá amennyire lehetséges, azokkal összhangban.¹²⁵

Mindezen közelmúltbeli fejlemények is igazolják, hogy az emberi jogi instrumentumok extraterritoriális alkalmazhatósága egy kiemelkedő fontosságú és folyamatosan aktuális kérdés. Meggyőződésem, hogy a probléma még hosszasan jogértelmezési és jogalkalmazási kihívást fog jelenteni az EJEB-nek és más nemzetközi fórumoknak is. Remélem, hogy tanulmányom hozzá tudott járulni az extraterritoriális emberi jogi jogvédelem komplex és vitatott problémakörének tudományos feltáráshoz.

¹²⁴ Hassan v. United Kingdom, 108-110. pont. A kérelmező halálát okozó sérülések és a brit csapatok tevékenysége közötti összefüggést pedig az EJEB nem látta bizonyítottnak.

¹²⁵ Hassan v. United Kingdom, 77. pont

Forrásjegyzék

Könyvek

Bruhács János: Nemzetközi Jog II. Különös rész Dialóg Campus 2010-2011

Crawford, James: The International Law Commission's Articles on State Responsibility, introduction, Texts and Commentaries, United Nations International Law Commission 2002

De Costa, Karen: The Extraterritorial Application of Selected Human Rights Treaties, Martinus Nijhoff Publishers, 2013

Erika Feller, Volker Türk, Frances Nicholson: Refugee Protection in International Law, Cambridge University Press 2003

Kempees, Peter: A systematic guide to the case-law of the European Court of Human Rights (Volume I), Martinus Nijhoff Publishers 1996

Kende Tamás, Nagy Boldizsár, Sonnevend Pál, Valki László: Nemzetközi jog, Complex Kiadó, 2014

Milanovic, Marko , Extraterritorial Application of Human Rights Treaties – Law, Principles, and Policy, Oxford Monographs in International Law, 2011

Shaw, Malcolm N.: International Law, Sixth edition, Oxford University Press, 2008

Folyóiratcikkek, tanulmányok, online kiadványok

Besson, Samantha: The Extraterritoriality of the European Convention on Human Rights: Why Human Rights Depend on Jurisdiction and What Jurisdiction Amounts to, Leiden Journal of International Law / Volume 25 / Issue 04 / December 2012, pp 857-884

Czech, Philip: Widening the Scope of Application? The European Court of Human Rights' Case-Law on Article 7 ECHR and Retroactive Criminal Liability, European Yearbook on Human Rights, OSCE, 2010

Kamminga, Menno T.: Extraterritoriality, Max Planck Encyclopedia of Public International Law 2012.

Kószeg Ferenc (szerk.): Emberi jogi garanciák és a nemzetközi migráció. Magyar Helsinki Bizottság, 2012

Krieger, Heike: Die Verantwortlichkeit Deutschlands nach der EMRK für seine Streitkräfte im Auslandseinsatz Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht, 2002 (669-701.o)

Lawson, Rick: Across the Universe? The Extra-Territorial Application of the European Convention on Human Rights, In: European Yearbook on Human Rights 2011

Lord Dyson, Master of the Rolls: The extraterritorial application of the European Convention on Human Rights: Now on firmer footing, but is it a sound one? Paper for Essex University, 30 January 2014 (<http://www.judiciary.gov.uk/wp-content/uploads/JCO/Documents/Speeches/lord-dyson-speech-extraterritorial-reach-echr-300114.pdf>)

Miko, Samantha, Al-Skeini v United Kingdom and Extraterritorial Jurisdiction under the European Convention on Human Rights, Boston College International and Comparative Law Review volume 35. 4-4-2013

Naert, Frederik, The European Court of Human Rights' Al-Jedda and Al-Skeini Judgments: an Introduction and some Reflections, Military Law and the Law of War Review 50/3-4 2011

Ryngaert, Cedric:, Clarifying the Extraterritorial Application of the European Convention on Human Rights, Mercurios – Utrecht Journal of International and European Law, 2012, 57-60. o.

Szemesi Sándor: Joghatósági kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, Habilitációs tézisek, 2014 (<http://jog.unideb.hu/documents/habilitacio/szemesi-tezisek.pdf>)

Varga Attila: A NATO művelet-végrehajtási szabályainak esszenciája, Hadtudomány 2008/3-4., 45-58. o.

Egyéb internetes források

http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf

http://www.nato.int/cps/fr/SID-10BA3FFE-07A2B68E/natolive/official_texts_17120.htm?bInSublanguage=true&selectedLocale=hu&submit=select

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=98700012.TVR

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=98700012.TVR

<http://www.cidh.oas.org/Basicos/English/Basic2.american%20Declaration.htm>

http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/5C904372-DB17-495F-8C80-4A027DA7F81E/0/GENF3_hu.pdf

http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_11_2011.pdf

<http://www.duhaime.org/LegalDictionary/R/Rationeloci.aspx>

http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2002_ENG.pdf

http://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2001_ENG.pdf

<http://journals.cambridge.org/action/displayFulltext?type=6&fid=8728575&jid=LJL&volumeId=25&issueId=04&aid=8728574&bodyId=&membershipNumber=&societyETOCSession=&fulltextType=RA&fileId=S0922156512000489>

<http://www.globalpolicy.org/component/content/article/168/36083.html>

<http://dspace.africaportal.org/jspui/bitstream/123456789/4629/1/The%20Coalition%20Provisional%20Authoritys%20Experience%20with%20Public%20Security%20in%20Iraq%20Lessons%20Identified.pdf?>

<http://strasbourgobservers.com/2012/03/01/interception-at-sea-illegal-as-currently-practiced-hirsi-and-others-v-italy/>

<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd070613/skeini-1.htm>

Felhasznált ítéletek

Al-Skeini and Others v. The United Kingdom (Application No.: 55721/07)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105606>

Loizidou v. Turkey, (Application No.: 15318/89)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57920>

Kalogeropoulou and others v. Greece and Germany (Application No.: 59021/00)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-23539>

Hassan v. United Kingdom (Application no. 29750/09)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-146501>

Hussein v. Albania, Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Denmark, Estonia, Hungary, Iceland, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Poland, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Turkey, Ukraine and the United Kingdom (Application No: 23276/04)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-72789>

Öcalan v. Turkey, (Application No.: 46221/99)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-69022>

Al-Jedda v. United Kingdom (Application No.: 27021/08)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-105612>

Soering v. United Kingdom (Application No.: 14038/88)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57619>

Hirsi Jamaa and Others v. Italy (Application No.: 27765/09)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-109231>

Drozd and Janousek v. France and Spain (Application No:12747/87)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57774> (2014.10.23)

Maria Isaak and others v Turkey (Application No.: 44587/98)

<http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-77533>